

EXAMENSARBETE

Hösten 2008

Läroarutbildningen

Barn i sorg

Ett arbete om pedagogers kunskaper,
möte och arbete med barn i sorg

Författare

Malin Svensson

Handledare

Sven Gjörtler

Barn i sorg

Ett arbete om pedagogers kunskaper,
möte och arbete med barn i sorg

Abstract

Syftet jag vill uppnå med detta arbete är att sprida kunskap om barns sorg och hur denna kan yttra sig. Jag vill även ta reda på hur en pedagog kan förbereda sig själv samt sina elever på sorg, hur pedagogen bör möta och arbeta med barn i sorg samt vart pedagogen kan vända sig om denne är i behov av extra hjälp. I litteraturgenomgången redogör jag bland annat för barns sorgprocess, krisens faser, sorgereaktioner samt pedagogens möte, kommunikation och arbete med barn i sorg. Jag belyser även kort skolans krishantering. I den empiriska delen har jag genom intervjuer undersökt sex pedagogers erfarenheter beträffande barn och sorg. Jag har även undersökt dessa pedagogers kännedom om skolans handlingsplan. I resultatdelen har jag sammanfattat och redovisat delar av det som framkom under intervjuerna. I diskussionen jämför och diskuterar jag resultaten från intervjuerna med litteraturen jag läst. I diskussionen väver jag även in mina egna tankar och värderingar. Det slutliga resultatet pekar på att de sex pedagoger vilka jag intervjuade, inte har tillräckliga kunskaper för att på bästa sätt kunna möta och arbeta med barn i sorg.

Ämnesord: barn, sorg, sorgprocess, sorgereaktioner, kris, förlust, död, krisplan, krishantering

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	4
1.1. Bakgrund	5
1.2. Syfte	6
1.3. Pedagogisk relevans	6
1.4. Disposition	6
1.5. Metod	7
2. LITTERATURGENOMGÅNG	8
2.1. Begreppsdefinitioner	8
2.2. Styrdokumentet	9
2.2.1. Barnkonventionen	9
2.2.2. Skollagen	10
2.2.3. Lpo 94	10
2.3. Barns sorg	12
2.3.1. Sorgprocessen	13
2.3.2. Krisens olika faser	13
2.3.3. Sorgreaktioner	14
2.3.3.1. Sorgen och tårarna	15
2.3.3.2. Förnekelse	16
2.3.3.3. Vrede	17
2.3.3.4. Skuld känslor	17
2.3.3.5. Beteendevikelser och psykosomatiska symptom	18
2.3.3.6. Identifikation	19
2.3.4. Sorgreaktioner vid olika händelser	20
2.3.4.1. Förlust av ett husdjur	20
2.3.4.2. Skilsmässa	20
2.3.4.3. Förlust av en familjemedlem	21
2.3.4.4. Fosterhemsplacerade barn	22
2.3.4.5. Krigsdrabbade barn	22
2.4. Pedagogers möte med barn i sorg	23
2.4.1. Pedagogens kommunikation med barn i sorg	26
2.4.2. Pedagogens kontakt med hemmet	27
2.4.3. Det sörjande barnets möte med klassen	28
2.4.4. Att leva vidare i skolan	28
2.4.5. Förberedelse	29
2.4.6. Arbeta med barn i sorg	29
2.4.7. Be om hjälp	31
2.5. Skolans beredskap	32
2.5.1. Beredningsplan	32

3. EMPIRISK DEL	33
3.1. Problemprecisering	33
3.2. Metod	33
3.2.1. Kvalitativ intervju	33
3.2.2. Semistrukturerad intervju	33
3.2.3. Individuell intervju	34
3.3. Intervju med pedagoger	34
3.3.1. Urval.....	34
3.3.2. Etiska aspekter.....	34
3.3.3. Första kontakten	35
3.3.4. Intervjutillfället.....	35
3.4. Resultat	36
3.4.1. Pedagogens möte och erfarenheter med barn i sorg	36
3.4.2. Pedagogens arbete med barns sorg i klassrummet	40
3.4.3. Pedagogen och skolans handlingsplan	43
3.4.4. Tillägg av informanten	44
3.5. Diskussion	45
3.5.1. Metoddiskussion.....	50
4. AVSLUTANDE REFLEKTION	52
SAMMANFATTNING	53
REFERENSER	54
BILAGOR	

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Vid 16 års ålder förändrades mitt liv radikalt. Från att ha levt ett tryggt och lyckligt familjeliv med mamma/pappa/syskon, husdjur och tonårskärlek, ha bott i ett härligt bostadsområde och känt att livet var kul och spännande att leva, till att livet blev helt kaotiskt och fyllt av sorg.

Min mamma blev sjuk, min pappa träffade en annan kvinna, min älskade hamster dog och det tog slut med min tonårskärlek. Hela min tillvaro var sönderslagen och jag kände mig ensamast och olyckligast i världen.

Under det kommande året skilde sig mina föräldrar, huset såldes och jag kom att bo i tre hushåll samtidigt. Jag blev ovän med min mamma och flyttade till min pappa, bytte skola, bröt kontakten med min pappa och flyttade hemifrån.

Alla dessa tråkigheter inträffade då jag gick på gymnasiet. Bara att ta mig igenom skolan tog all energi och det kändes som att jag var tvungen att ta en paus från mig själv då sorgen var allt för överväldigande för att jag skulle orka ta tag i den samtidigt som jag skulle klara av mina studier. Jag stod i ett pausat läge medan livet rullade på som vanligt.

Nu har det gått tio år sedan denna kris slog ned som en bomb i mitt liv. Jag har bearbetat och funderat mycket på det som hänt, hur det påverkat mig som person, hur folk reagerade, hur mitt liv kunde ha varit, vad som kunde ha gjorts annorlunda och så vidare.

Då jag nu närmar mig slutet på min lärarutbildning känner jag att biten om barn i sorg har glömts bort. Jag vill inte bli som de lärare jag själv hade, lärare som inte en enda gång frågade hur jag mårde eller om de kunde vara till hjälp på något sätt. Jag är övertygad om att minsta gest kunde ha gjort positiv skillnad. Genom detta arbete vill jag ge mig själv samt andra större insikt och kunskap om hur barn reagerar och bearbetar sin sorg och vad jag som lärare skall tänka på vid möte och i arbetet med barn i sorg.

1.2. Syfte

Syftet med detta arbete är att få större kunskap och insikt om barns sorg samt hur den kan yttra sig. Samt att ta reda på hur en pedagog kan förbereda sig själv och sina elever på sorg, hur pedagoger bör möta och arbeta med barns sorg samt vart pedagogen kan vända sig för att få extra hjälp.

Jag vill undersöka hur pedagoger ser på sina kunskaper om, och möte med barns sorg. Hur deras kunskap och förhållningssätt är till skolans krisplan och om de vet vart de kan vända sig i behov av extra hjälp.

1.3. Pedagogisk relevans

Som blivande pedagog kommer jag säkerligen vid ett flertal tillfällen i mitt yrkesverksamma liv möta barn i sorg. Det kan till exempel vara ett husdjur som dör, en kollega som blir allvarligt sjuk eller föräldrar som skiljs som kan orsaka sorg i klassrummet. Då gäller det att ha en bra grund att stå på, både kunskaps- och känslomässigt för att kunna hantera situationen på lämpligt vis. För att på bästa sätt kunna möta barn i sorg anser jag att det krävs att vi pedagoger vet hur barn kan reagera när de drabbas av sorg, hur deras sorgeprocesser ser ut samt hur vi kan få dem att känna lite trygghet mitt i all oförutsägbarhet.

1.4. Disposition

I litteraturgenomgången kommer jag att redogöra för barns sorg. Jag kommer att börja med att gå igenom olika begreppsdefinitioner sedan kommer jag att redogöra för vad styrdokumentet säger om ämnet. Jag kommer även att skriva om sorgeprocessen hos barn, hur de kan reagera, hur en pedagog kan möta dem samt arbeta kring sorgen. I den empiriska delen kommer jag att analysera intervjuer från pedagoger. Utifrån intervjuerna kommer jag sedan att redovisa ett resultat. I diskussionen kommer jag att koppla samman teorin från litteraturstudierna med resultatet från den empiriska undersökningen. Efter detta kommer jag att dra en slutsats av det jag kommit fram till i arbetet, denna följs av en sammanfattning och slutligen kommer referenser samt bilagor.

1.5. Metod

I kapitel 2, litteraturgenomgången, så kommer jag att redovisa vad aktuell litteratur säger om ämnet barn i sorg. I kapitel 3, den empiriska delen, utgår och redogör jag huvudsakligen från svaren jag fått av de sex pedagoger vilka jag intervjuat.

Jag har valt att använda mig av oxfordsystemet då jag refererar till litteratur och andra källor. I den löpande texten visas då källan med en upphöjd notssiffra. I sidfoten på varje sida kan källan till noten avläsas. Första gången visas fullständig källa med för- och efternamn samt utgivningsår, därefter anges efternamn och utgivningsår.

2. Litteraturgenomgång

2.1. Begreppsdefinitioner

Barn	Varje människa under 18 år räknas som barn, om inte han eller hon blir myndig tidigare enligt den nationella lagstiftningen. ¹
Sorg	Är en djup och intensiv känsla av själsligt lidande som orsakats av en händelse som av den drabbade upplevs som en svår personlig olycka, såsom en anhörigs bortgång. ² Sorg är en form av traumatisk kris. ³
Kris	Upplevs då man hamnat i en situation som till stora delar är dålig samt svårhanterad. Kris kan visa sig via depression, ångest, rädsla, aggressivitet med mera. ⁴ Kriser delas upp i traumatiska-, utvecklings- eller livskriser. ⁵
Trauma	Är en påverkan av kroppen som förorsakats av yttre faktorer eller händelser vilka ger en kvarstående effekt. ⁶
Traumatisk kris	Inträffar då en smärtsam händelse som ligger utanför det normalt förväntade hotar individens möjligheter att ha ett tillfredställande liv, vilket vanligtvis rör sig om en förlust genom död eller separation. ⁷
Existentiella frågor	Är en individs frågor om livet. ⁸

---

¹ <http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55> [080927]

² <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> [080927]

³ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=311860 [081001]

⁴ Monica Fahrman, 1993

⁵ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=231591 [081001]

⁶ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=330788 [081001]

⁷ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=231591 [081001]

⁸ Sven Hartman, 1986

Artikel 3, 2§ Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd [...].¹

Artikel 28, 1e§ Vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan[...].²

2.2.2. Skollagen

Skollagen är utformad av riksdagen och innehåller de grundläggande bestämmelserna samt de övergripande riktlinjerna för hur verksamheten skall utformas.³ I skollagen står det bland annat:

1 kap 2§ Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.⁴

4 kap 1§ Särskilt stöd skall ges till elever som har svårigheter i skolarbetet.⁵

2.2.3. Lpo 94

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94, är en förordning som utfärdas av regeringen. I denna beskrivs skolans uppdrag, värdegrund samt mål och riktlinjer för det arbetet.⁶ I Lpo 94 kan man gällande skolans värdegrund och uppdrag läsa att:

Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten.⁷

Undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.⁸

Skolan skall präglas av omsorg om individen, omtanke och generositet.⁹

---

¹ <http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-hela-texten> [081213]

² <http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-hela-texten> [081213]

³ <http://www.skolverket.se/sb/d/777> [080928]

⁴ http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&dok_id=SFS1985:1100&rm=1985&bet=1985:1100 [080928]

⁵ http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&dok_id=SFS1985:1100&rm=1985&bet=1985:1100 [080928]

⁶ <http://www.skolverket.se/sb/d/468> [080928]

⁷ Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, sida 3

⁸ Lpo 94, sida 4

⁹ Lpo 94, sida 5

Skolan skall sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära.¹

Varje elev har rätt att i skolan få utvecklas, känna växandets glädje och få erfara den tillfredsställelse som det ger att göra framsteg och övervinna svårigheter.²

Mål att sträva mot inom skolan är att eleverna skall känna trygghet, att de lär sig visa respekt och hänsyn samt att de lär sig att förstå andra människor och deras livssituation.³

De som arbetar i skolan skall uppmärksamma och hjälpa elever i behov av särskilt stöd. Tillsammans med elevens vårdnadshavare skall skolan skapa de bästa förutsättningarna för elevens utveckling och lärande.⁴

Lärarna skall utgå från varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande samt stimulera, handleda och ge särskilt stöd till dem som har svårigheter. Läraren skall även samarbeta och ge fortlöpande information om elevens skolsituation, trivsel och kunskapsutveckling till vårdnadshavarna samt hålla sig informerad om elevens personliga situation och visa respekt för dennes integritet. Genom utvecklingssamtal skall läraren främja elevens kunskapsmässiga samt sociala utveckling.⁵

Rektorn ansvarar för att en kontakt upprättas mellan skola och hem om det uppstår problem och svårigheter för eleven i skolan samt att resurser och stödåtgärder anpassas till denna.⁶

---

¹ Lpo 94, sida 7

² Lpo 94, sida 7

³ Lpo 94

⁴ Lpo 94

⁵ Lpo 94

⁶ Lpo 94

2.3. Barns sorg

Helst vill vi vuxna att barn skall kunna undvika sorgen, men det går inte. Sorg finns och den kommer att drabba alla förr eller senare på ett eller annat sätt¹ då sorgen är en del av livet. Det finns inga snabba lösningar eller genvägar att ta för att komma ifrån den.²

Sorg ser olika ut hos alla barn³ och vuxna måste ha klart för sig att sorg är något individuellt.⁴ Barn kan välja att öppet visa sin sorg eller att dölja den. De kan förtränga sin sorg eller försöka att glömma bort den. Barns reaktioner är lika varierande som vuxnas och smärtan kan vara precis lika djup och vara lika länge som en vuxens.⁵ Det gemensamma för barns sorg är att livet känns tungt och att det för barnet känns som att sorgen aldrig kommer att försvinna.⁶

Det är viktigt att kunskapen och förståelsen för barns sorg sprids, delvis för att klargöra vilka skillnader det finns mellan vuxnas och barns sorg men även för att vuxna skall kunna undvika problem som ofta uppkommer i samband med barns sorg. Kunskapen om barns sorg och reaktionerna på denna är användbar i alla sammanhang där en vuxen möter ett barn i sorg.⁷ Det är viktigt att som vuxen ha i åtanke att det som känns rätt för ett barn att göra i sorgen kan kännas fel för ett annat.⁸

Barnets ålder, mognadsnivå⁹ och personlighet¹⁰ är betydande för sorgearbetet.¹¹ Barn kan känna sorg inte bara vid dödsfall utan exempelvis även vid skilsmässa, flytt, funktionshinder samt när de känner att de mist eller förlorat någon eller något som de hållit kärt.¹² Så beroende på vad barnet har förlorat så formas dess sorg. Sorgen är dock alltid ett uttryck för en förlust.¹³ Den störta hjälpen ett barn i sorg kan få är att få känna delaktighet, det skall få veta vad som hänt och få reagera på detta. Ett barn skall varken skyddas eller lämnas utanför livet.¹⁴

---

¹ Göran Gyllenswärd, 1999

² Lii Stening, 1999

³ Gyllenswärd, 1999

⁴ Theresa Huntley, 1996

⁵ Atle Dyregrov & Magne Raundalen, 1999

⁶ Gyllenswärd, 1999

⁷ Kerstin Vinterhed m.fl. 1981

⁸ Gyllenswärd, 1999

⁹ Vinterhed, 1981

¹⁰ Huntley, 1996

¹¹ Vinterhed, 1981

¹² Steinar Ekvik, 2005

¹³ Stening, 1999

¹⁴ Sis Foster, 1990

Resultatet av en sund sorg är att barnet accepterat det inträffade samt upplevt saknaden för att sedan anpassa sig till det nya livet.¹ Att växa upp med sorg kan ge outplånliga spår hos barn och ären efter det inträffade kan finnas kvar hela livet.²

2.3.1. Sorgeprocessen

Det är viktigt att förstå att det för ett barn finns många vägar genom sorgen.³ Hur ett barns sorgprocess fortskrider beror på flera olika faktorer såsom barnets ålder, mognadsnivå, vad som inträffat, vilka som finns i barnets omgivning och hur dessa kan ge stöd och hjälp till barnet.⁴ Den energi som varit förbunden med den saken eller personen som gått förlorad frigörs långsamt under sorgprocessen.⁵ Sorgen går upp och ner, ibland är barnet ledset och ibland glatt.⁶ Sorgen kan variera i styrka och längd.⁷ Det är sorgen och inte tiden som läker såren. Det barnet gör i sorgen får barnet att gå vidare i livet.⁸ Yttre faktorer kan påverka sorgearbetets förlopp och resultat hos barn. Det är viktigt att ett barn i sorg känner trygghet och att så lite förändringar som möjligt inträffar i barnets liv. Kontinuitet och rutiner kan fungera som ett yttre stöd och underlätta sorgearbetets gång.⁹ Enligt Huntley har sorgen tre sidor; barnet skall förstå vad som inträffat, få sörja och arbeta sig igenom de känslor som ingår i sorgen samt att barnet skall få minnas.¹⁰

2.3.2. Krisens olika faser

Krisens förlopp delas in i fyra faser. Först kommer chockfasen som håller i sig från ett par timmar upp till några dygn. Under denna tid är den krisdrabbades förmåga att tänka störd och dennes handlingar sker per automatik. Känslöstämningen kan vara avtrubbad eller väldigt starka. Det är först i reaktionsfasen som smärtan uppfattas fullt ut av den krisdrabbade. Denna kan vara i dagar eller veckor och innebär stort lidande för den drabbade. Sömn- och ätstörningar är vanligt. Allt eftersom tiden går övergår reaktionsfasen i bearbetning vilken kan

---

¹ Huntley, 1996

² Göran Gyllensvärd, 1997

³ Gyllensvärd, 1999

⁴ Maare Tamm, 1986

⁵ Stening, 1999

⁶ Gyllensvärd, 1999

⁷ Foster, 1990

⁸ Gyllensvärd, 1999

⁹ Elsa Karlsson, 1977

¹⁰ Huntley, 1996

ses som en period för läkning. Bearbetningsfasen kan vara i månader eller år, hur länge denna period varar beror på den drabbades psykologiska och sociala förutsättningar. Ångest, nedstämdhet, mardrömmar och psykosomatiska symptom är vanliga. Efterhand anpassar sig den krisdrabbade till ett liv efter traumat. Då det gäller förluster kallas denna fas även för sorgearbete. Det krävs stor kraft av den sörjande att ta sig igenom denna fas och gå in den sista; nyorienteringsfasen. Denna fas avslutas aldrig helt då den krisdrabbade lever vidare med ären efter händelsen.¹

2.3.3. Sorgereaktioner

Det finns ett konstigt missförstånd i vårt samhälle. Då ett barn i sorg är behärskat och inte gråter anses det som starkt och duktigt. Att inte uttrycka sin sorg och dess känslor leder dock till att det blir svårare för barnet att ta sig igenom sorgen.² Förmågan att våga uppleva och uttrycka sina känslor kan göra barnet mer kapabelt att gå igenom ett sorgearbete. Att hjälpa barnet att känna igen och tolerera samt låta sina känslor komma till uttryck är en viktig uppgift för de vuxna. För att inte hindra sorgearbetet är det viktigt att barnet får lov att uttrycka sina tankar och känslor.³ Sorg kan yttra sig på många olika sätt. En del barn gråter mycket, andra lite eller inte alls.⁴ Vissa barn vill dela sin sorg med de närstående, andra vill hålla den för sig själv. Eftersom barn sörjer på olika sätt så ser också sorgen olika ut.⁵ Hur barn reagerar hänger ihop med vilken utvecklingsfas de befinner sig i, hur långt barnet har kommit på vägen till en egen identitet samt vilken förståelse barnet har över det som skett. En trygg barndom leder till att barnet har större möjligheter att möta sorgen utan att gå under.⁶ Det kan även vara så att barn inte visar några känslor i samband med det inträffade, då kan barnet få en förskjuten sorgereaktion. Hos vissa barn kan sorgearbetet komma igång och förvrängas, intensifieras och förlängas. I båda fallen är det viktigt att barnet får hjälp.⁷

Generellt har flickor lättare att acceptera och uttrycka sina sorgereaktioner samt att de i större utsträckning än pojkar anförtrot sig till vänner och föräldrar. Pojkar har svårare att sätta ord

---

¹ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=231591 [081001]

² Ingela Bendt, 1993

³ Karlsson, 1977

⁴ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁵ Gyllenswärd, 1999

⁶ Fahrman, 1993

⁷ Karlsson, 1977

på sina känslor och behöver oftare bli uppmanade att uttrycka sina reaktioner genom konkreta aktiviteter.¹

2.3.3.1. Sorgen och tårarna

När vuxna sörjer så tar de en paus i livet, de kan sörja på heltid. Det kan inte ett barn göra. Parallellt med sin sorg så måste även barnet växa och utvecklas. Det kan för vuxna verka som att allt det i kombination blir för mycket för dem, men barn klarar sig. De kombinerar sorgen med livet; de sörjer, lever, sörjer och så vidare. Barn lever i ett växelspel till dess att de sörjt färdigt. Ytterligare en sak som gör att barn kan klara av sin sorg är deras självklara sätt att fråga, ett barn vet att det behöver förstå och därför frågar det. En vuxen bör kunna ge ett barn ett så bra och ärligt svar som möjligt.²

När ett barn sörjer så gråter det inte lika mycket som en vuxen. Under ett barns första levnadsår så gråter det främst av smärta och ilska och mer sällan av ledsamhet eller sorg. Små barn sörjer oftast med handlingar snarare än med ord, med kroppen snarare än med tankar och känslor. Det är först i förskoleåldern som barn kan känna både avsaknad och längtan och sätta ord till dessa känslor, dock har de svårt att skilja fantasi från verklighet. I skolåldern brukar barn öppet klara av att visa sina känslor. Tårar och längtan blir då allt vanligare hos barn i sorg. Längtan brukar vara mest intensiv på kvällen då de dagliga aktiviteterna har upphört och barnet är ensamt med sina känslor. Många barn gråter sig till sömns,³ då rinner det som känns ont ut med tårarna.⁴ Dessa gråtstunder kan pågå under långa tidsperioder och är ett tecken på en hälsosam sorgprocess. Ibland när sorgen känns för stor för ett skolbarn så kan sorgen blandas med andra känslor som rädsla och vrede. Barnet kan då få svårt både med gråten och med sina känslor.⁵

Alla barn kan inte gråta, de kan inte finna det utloppet för sina känslor. En tyst sorgsenhet utan tårar kan innehålla ett barns starkaste själsliga smärta som inte ens tårar kan lösa upp.⁶ En obearbetad sorg lever sig kvar inom barnet och kan senare i livet göra sig påmind på olika sätt. När ett barn plågas av sin sorg kan de spela tuffa och sorgens vrede kan få dem att göra

---

¹ Dyregrov & Raundalen, 1999

² Stening, 1999

³ Tamm, 1986

⁴ Steening, 1999

⁵ Tamm, 1986

⁶ Tamm, 1986

saker de normalt inte skulle ha gjort. Stening menar då att de plågas av tysta tårar. En del barn vågar inte gråta då det för dem känns som om att de i så fall aldrig kan sluta igen. Andra barn tänker att det är pinsamt att gråta och att tårar är ett tecken på svaghet.¹ De kan tycka att det är ett misslyckande och skäms därför för sina tårar.² Det är av stor vikt att ett sörjande barn får höra att tårarna bara är ett tecken på den sorg det går igenom.³ De barn som håller inne på sina känslor utvecklar ofta psykosomatiska symptom.⁴

2.3.3.2. Förnekelse

Då ett barn drabbas av en smärtsam händelse orkar det ofta inte ta itu med de händelserna, istället kan barnet förneka det inträffade. Barnet gör detta som ett känslomässigt försvar mot de påfrestningar som det för närvarande inte är redo att möta. Förnekelse är speciellt vanliga då det sker dödsfall inom familjen. Även om de vuxna som finns runt om barnet påpekar vad som hänt, kan barnet fortsätta förnekelsen. Det kan även vara så att de vuxna i omgivningen bidrar till barnets förnekelse då de vuxna försöker att försköna det som inträffat. Detta görs av omsorg om barnet då den vuxna tror att barn glömmet fort och att den dolda sanningens uppskjutning skonar barnet från sorgen. Dock är denna av omgivningen påbörjade förnekelse skadlig för barnet då det försvårar eller till och med förstör dess möjligheter att sörja, vilket i sin tur kan ha skadliga effekter på barnets framtida psyke. En sorg som stoppats eller förhindrats kapslas in i barnet och yttrar sig vid en senare separation eller förlust. Barnet kan då få svårt att skilja den gamla och den nya sorgen åt och förvirring kan uppstå. Om barnet väljer att förneka det inträffade måste de vuxna respektera denna försvarsmekanism så länge den är funktionell. Den skyddar barnets psyke och ger en liten andhämtningspaus. Tids nog bör sedan sanningen droppa in i medvetandet och då kan barnet steg för steg bearbeta sin sorg.⁵

---

¹ Steening, 1999

² Foster, 1990

³ Gyllenswärd, 1999

⁴ Foster, 1990

⁵ Tamm, 1986

2.3.3.3. Vrede

Barn kan utveckla vrede då känslan av övergivenhet, ensamhet och längtan efter att få tillbaka det barnet saknar inte kan bli uppfyllt,¹ de känner sig med andra ord svikna.² Vrede är en vanlig känsla i sorgprocessen men det är inte alla barn som reagerar med den. Vissa deprimerade barn kan visa upp ett självdestruktivt beteende där de exempelvis kan banka huvudet i väggen, klösa sig och bita på naglarna. Under sådana förhållanden har barnet riktat sitt vrede mot sig själv utan att för den sakens skull vara medveten om vem det egentligen är arg på.³ Det är även vanligt att sörjande barn är utåtagerande.⁴ Det är viktigt att vuxna tar barns vrede för vad den är och försäkrar dem att det inte är fel att känna som de gör, däremot skall vreden försökas riktas på ett bättre sätt.⁵

2.3.3.4. Skuldkänslor

I varje sorgprocess så finns det känslor av skuld. Skuldkänslorna kan vara av olika slag beroende på barnets ålder. De yngre barnen kan tro att deras handlingar resulterat i något negativt. Vuxna bör prata med barnet om att det inte är barnets fel att någon exempelvis dött utan att endast sjukdomar och olyckor kan döda en människa. Ett barn som hör sådana förklaringar kan utveckla sin primitiva syn på döden och i samband med det överge sina irrationella skuldkänslor. Hos det lite större skolbarnet kan skuldkänslorna visa sig på andra sätt och börjar allt mer likna vuxnas. De kan känna skuldkänslor för exempelvis saker som de inte berättat för den som dött⁶ men även drabbas av ”om bara” tankar.⁷ Barn kan även få skuldkänslor för något de tänkt, de kan till och med tro att deras tankar orsakat det inträffade,⁸ vilket ofta hänger samman med barnets bristande kunskapsmässiga förståelse för orsakssamband.⁹ Med tiden brukar skuldkänslorna ge med sig för att sedan försvinna.¹⁰

---

¹ Tamm, 1986

² Stening, 1999

³ Tamm, 1986

⁴ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁵ Huntley, 1996

⁶ Tamm, 1986

⁷ Gyllenswärd, 1999

⁸ Stening, 1999

⁹ Karlsson, 1977

¹⁰ Gyllenswärd, 1999

2.3.3.5. Beteendeviktelser och psykosomatiska symptom

I sorgen finns en stor portion av rädsla och ångest. Barns ångest kan visa sig i form av hyperaktivitet, barnet blir då rastlöst¹ och fyllt av motorisk oro;² det springer omkring, har svårt att sitta stilla och påbörjar saker men har inte ork att slutföra dessa. Barn i sorg kan även bli passiva och apatiska. Även då undertrycker de sin ångest men genom att frysa den. De passiva barnen brukar inte vålla lika mycket besvär runtomkring sig som de hyperaktiva. De bär sitt lidande inom sig, vilket inte innebär att deras smärta är mindre utan kanske tvärtom större än de hyperaktiva barnens.³

Ett barn i sorg kan få psykosomatiska symptom som huvudvärk, illamående, aptitförlust, utveckla ångest eller skolfobi.⁴ Om ett barn varit i kontakt med döden så kan det få samma symptom som den avlidna hade. Det är viktigt att en vuxen pratar med barnet, det kan vara så att det behöver mer uppmärksamhet.⁵

Då ett barn som tidigare ätit normal visar symptom på aptitförlust eller matvägran så finns det i allmänhet inget att oroa sig för. Barnet kan hjälpas tillbaka till det normala genom att de tillägnas lite extra tid vid matbordet. Det är inte helt ovanligt att barnet tar ett steg tillbaka i utvecklingsnivån och betar sig yngre än vad det är. Att sänka kraven på barnets färdigheter kan öka deras trygghet och skänka dem tröst.⁶

Ett barns självförtroende påverkas ofta vid sorg. Det ställs då inför stora förändringar vilka kan vara svåra att hantera. På samma sätt är det med de starka känslorna. Barn kan därför tycka att de är dåliga som inte kan mer, att de inte kan göra bättre ifrån sig och så vidare. Har ett barn drabbats av ett dödsfall kan det börja fundera om något är fel på det, varför just det drabbats med mera. En vuxens samtal om självförtroende med ett barn i sorg kan vara till stor nytta.⁷

---

¹ Tamm, 1986

² Huntley, 1996

³ Tamm, 1986

⁴ Tamm, 1986

⁵ Huntley, 1996

⁶ Foster, 1990

⁷ Gyllenswärd, 1997

Då det uppstått förändringar i ett barns rutiner kan det känna att tryggheten är hotad. Då händer det ibland att barn tar ett steg tillbaka i sin utveckling. Det är viktigt att barnet får ett ökat stöd under den tiden.¹

Om ett barn förlorat en närstående kan det ibland verka som att det vill framhålla allt det goda hos denne. Barnet kan då förneka alla personens negativa sidor och får på det viset svårt att kunna se realistiskt på denne. Idealisering är en form av skönmålning och en mer eller mindre medveten lögn som barnet gör för att slippa kluvna känslor.²

Det är inte ovanligt att de barn som genomlevt en svår förlust drabbas av självmordstankar.³ Även långt ner i åldrarna är självmordstankar vanliga.⁴ Det sättet att handskas med sin sorg är destruktivt och barnet behöver omedelbar hjälp med att bearbeta sina dödsönskningar, de behöver även få hjälp med att förstå dödens innebörd.⁵ Anledningar till dessa tankar kan vara att barnet upplever smärtan inom sig som för svår att bära samt att det tror att en återförening med den döde kan ske.⁶

2.3.3.6. Identifikation

Identifikation spelar en stor roll i barns sorgearbete och hjälper den sörjande att avsluta sitt sorgearbete.⁷ Å ena sidan kan identifikation fungera som en viktig positiv del i sorgearbetet då barnet tar fasta på en positiv egenskap hos den förlorade personen och vidareutvecklar den till sin egen. Detta hjälper barnet att komma ihåg den förlorade personen. Identifiering kan även vara av en negativ faktor då den kan hindra barnets utveckling och öka dennes ångest för döden. Det kan även vara så att barnet väljer att identifiera sig med ett negativt, destruktivt eller sjukligt karaktärsdrag hos den döde.⁸

---

¹ Huntley, 1996

² Tamm, 1986

³ Tamm, 1986

⁴ Gyllenswärd, 1997

⁵ Tamm, 1986

⁶ Gyllenswärd, 1997

⁷ Tamm, 1986

⁸ Karlsson, 1977

2.3.4. Sorgereaktioner vid olika händelser

2.3.4.1. Förlust av ett husdjur

Barn står ofta sina husdjur väldigt nära. Ett husdjurs död är ofta det första smärtsamma dödsfallet i ett barns liv och kan för detta kännas som en svår förlust. Barns reaktion på förlusten av ett husdjur kan vara betydligt mer känsloladdad än reaktionen på förlusten av en familjemedlems död. Barnet kan vara otröstligt i veckor. Förklaringen till det kan lämpligen vara att när ett husdjur dör är barnet ofta den enda som uttrycker sin sorg medan de vuxna håller igen sina känslor för barnets skull. När en familjemedlem dör kan förhållandet vara det motsatta och den vuxnes sorg paralyserar då barnet.¹ Upplevelsen av att förlora ett husdjur kan för ett barn vara svår men det är ändå en hanterlig form av döden. Djurets död kan hjälpa barnet att förstå och förbereda sig att möta sorgen vid andra händelser.² Det är viktigt att barnet för stöd av vuxna under sin sorg, de kan till exempel uppmuntras att begrava det döda djuret.³

2.3.4.2. Skilsmässa

Tidigare fördömdes ofta skilsmässan och det ansågs att föräldrarna borde hålla ihop för barnens skull. Nu är det inte längre skuld- och skambelagt att skiljas och det finns istället en tendens att skilsmässor bagatelliseras.⁴ Forskning visar att skilsmässan i regel är en mycket svår sorgupplevelse för ett barn.⁵ En stor del av barnets trygghet handlar om familjen med mamma, pappa och eventuella syskon. Dagens samhälle är till stor del uppbyggt kring kärnfamiljen.⁶ Skilsmässan upplevs ofta av barnet som att det förlorat en förälder. Det innebär att sorgereaktionen är jämförbar med sorgen efter en förälders död. Ett barns sorgereaktion på en skilsmässa kan ses som ett krisförlopp. Besöken från den frånvarande föräldern innebär mycket oro, speciellt den första tiden efter skilsmässan. Det är viktigt att som vuxen förstå att det är fråga om en sorgereaktion.⁷ Barnet har ofta dåligt samvete för det inträffade och tar på

---

¹ Maare, 1986

² Birgitta Johansson & Gun-Britt Larsson, 1976

³ Bendt, 1993

⁴ Vinterhed m.fl. 1981

⁵ Stening, 1999

⁶ Fahrman, 1993

⁷ Vinterhed m.fl. 1981

sig skulden för den konflikt som uppstått mellan föräldrarna.¹ Ett skilsmässobarn behöver kontinuerliga samtal om vad en skilsmässa innebär samt vilka känslor som kan vara kopplade till denna förlust. Föräldrarna är ofta så upptagna med sin egen krisbearbetning att de inte märker, inte orkar eller inte vill se att barnet sörjer.² Efter att ha gått igenom en svår skilsmässa kan barn hålla tillbaka sina känslor då de inte vågar investera känslor på nytt, de är rädda att liknande förluster skall ske igen.³

Det behöver inte vara en katastrof att föräldrarna skiljer sig då föräldrarna klarar av att kommunicera och samråda om barnet. Föräldrar som kan hantera situationen kan bli positiva förebilder för sina barn. De kan få kunskaper om att världen inte behöver gå under samt att kriser kan lösas och bearbetas.⁴

2.3.4.3. Förlust av en familjemedlem

En förälders död innebär en känslomässig kris för ett barn. Barnets sätt att klara krisen och anpassa sig till förälderns död är avgörande för dess fortsatta personlighetsutveckling och känslomässiga mognad. Varje barns känslomässiga reaktion är naturligtvis mångfasetterad och unik. Barnet kan uttrycka total hopplöshet och visa likgiltighet inför viktiga livsfunktioner som exempelvis ätande. Tidigare trygghet försvinner och det bildas en fruktan över att barnet själv kan dö eller att andra i familjen kan göra det. Känslan över att ha blivit övergiven stimulerar tankar och fantasier om att träffa den döde föräldern. Det finns barn som önskar att de skall dö för att kunna återförenas. Barn som förlorat en förälder brukar ofta utveckla mardrömmar och mörkerrädsla. Tilliten till andra i omgivningen kan rubbas och det är vanligt med skuldkänslor.⁵

Då ett syskon dör kommer ofta förlusten av denne i bakgrunden då föräldrarna har så stor sorg att de inte orkar tänka på de andra barnen. Den som mist ett syskon visar ofta stor hänsyn till föräldrarnas sorg och försöker kanske att trösta dem och då kan vara svårt för barnet att visa sina egna känslor.⁶

---

¹ Ekvik, 2005

² Vinterhed m.fl. 1981

³ Ekvik, 2005

⁴ Fahrman, 1993

⁵ Johansson & Larsson, 1976

⁶ Gyllenswärd, 1999

2.3.4.4. Fosterhemsplacerade barn

Varje år får barn uppleva separationer från viktiga personer i dess liv på grund av andra orsaker än dödsfall och skilsmässa. Varje år placeras ett antal barn på institution eller i fosterhem. Ett barn som förlorar sin förälder på grund av det går igenom samma sorgearbete som vid dödsfall. Det är svårt för ett barn att förstå att dess föräldrar inte längre kan ta hand om det. Det är mycket sällan som barnet själv väljer bort sina föräldrar, de har kanske inte varit de bästa för sitt barn men är i särklass de viktigaste personerna i barnets liv. Numera är medvetandet större om vad en sådan separation innebär för barnet och samhället strävar alltmer ofta efter att istället stötta familjen i fråga.¹

2.3.4.5. Krigsdrabbade barn

De krigsdrabbade barnen finns idag runt om hela Sverige. Förr ansågs det bättre för dessa barn att glömma sina upprörande krigsupplevelser då såren inte skulle rivas upp på nytt. Numera sägs det att det är bättre för de krigsdrabbade barnen att prata om sina upplevelser då de annars lämnas ensamma med sina hemska minnen och sin skräck för vad som skall hända i framtiden.² Krigsdrabbade barn behöver hjälp med att bearbeta sin ångest och sina rädslor. 20-30% av de flyktingbarnen som kommer till Sverige har tortyrupplevelser bakom sig. De kan ha genomlevt svåra separationer; kanske har föräldrarna dött eller lämnat över vårdnaden till någon annan för att skydda barnet. Det är viktigt att som vuxen tänka på att de barn som lever i väntan på uppehållstillstånd lever ett ovisshetens liv.³

---

¹ Fahrman, 1993

² Bendt, 1993

³ Fahrman, 1993

2.4. Pedagogers möte med barn i sorg

Många av dagens barn tillbringar mer vaken tid med de vuxna i skolan än med sina föräldrar. Den vuxenkontakt som barnen har i skolan är betydelsefull då det händer något sorgligt.¹ Det bästa en pedagog kan göra för ett barn i sorg är att ge det en fast förankring i tillvaron genom att inte överösa barnet med medlidande eller genom att släta över det inträffade.² Att vara som vanligt ger trygghetskänslor till barnet.³ Låt barnet känna tillhörighet. Det är viktigt att vara ärlig, det är ofta de små gesterna, de kanske mest fåordiga men uppriktiga samtalen som kommer att vara de mest betydande för barnet.⁴ Det är även viktigt att våga vara tyst.⁵

För en pedagog som möter ett barn i sorg kan det vara svårt att stå ut med och tolerera barnets smärta då de så gärna vill rätta till och ställa allt i ordning igen. Det gör ont i alla att se ett barn lida. Dock finns det inget annat som pedagog att göra än att just tolerera och låta sorgen finnas hos barnet.⁶

När ett barn kommer tillbaka till skolan kan det vara svårt för pedagogen att veta hur denne skall bemöta det sörjande barnet. Det är viktigt att tänka på att vara lyhörd och inte förvänta sig att barnet vill prata om det inträffade. Pedagogen skall finnas där,⁷ representera något tryggt⁸ och hjälpa barnet att ta sig igenom dagen.⁹

Då ett barn kommer tillbaka till skolan kan det visa upp väldigt olika reaktioner. Gråten, längtan och förtvivlan kan vara känslor som barnet ger utlopp för i ensamheten när det är för sig självt. I skolan kan barnet istället börja dagdrömma, dra sig undan kamraterna, isolera sig eller bli aggressivt, vissa barn får även psykosomatiska symptom.¹⁰ Andra barn kan sänka sin aktivitet¹¹ eller bli ointresserade av skolarbetet och börja skolka, bli rastlösa, få tics eller bli

---

¹ Ekvik, 2005

² Tamm, 1986

³ Huntley, 1996

⁴ Foster, 1990

⁵ Bendt, 1993

⁶ Stening, 1999

⁷ Stening, 1999

⁸ Ekvik, 2005

⁹ Stening, 1999

¹⁰ Tamm, 1986

¹¹ Dyregrov & Raundalen, 1999

apatiska och bygga upp en mur av tystnad runtomkring sig. Hur varje barn beter sig beror på många olika faktorer, dels på barnet personlighet men även på vad som inträffat.¹

Generellt sägs det att sorgen förstärker personligheten,² Ett blygt och tillbakadraget barn har en viss tendens att dagdrömma och isolera sig medan ett utlevande och aggressivt barn brukar bli än mer aggressivt. I skolan kan det utåtagerande barnet ge uttryck för sin sorg genom att till exempel sparka och slå kamraterna, vandalisera och vara verbalt otrevlig. Pedagogen bör förstå att vreden är ett sätt för barnet att ge utlopp åt sin smärta och sorg. Det aggressiva beteendet är ett uttryck för barnet att lindra den psykiska påfrestningen. Pedagogen bör hjälpa barnet att kanalisera sin vrede på ett positivt sätt. Det sörjande barnet har rätt till sina känslor men har ingen rätt att ge uttryck för dessa på andra. Det dagdrömmande och stillsamma barnet väcker betydligt mindre uppmärksamhet, detta innebär dock inte att detta barns sorg är mindre, utan att sorgen har tagit sig andra uttryck. Det ängsliga barnet kan uttrycka sin sorg genom trötthet, likgiltighet eller apati. När ångest blir ett dominerande inslag i ett barns sorgprocess kan det resultera i skolfobi.³

En pedagog kan hjälpa det sörjande barnet genom att uppmuntra det att tala om sorg i största allmänhet, barnet har ofta teorier som är felaktiga eller ångestsskapande. En pedagog som funnit barnets förtroende kan hjälpa det att arbeta sig igenom sin sorg. Dock är det en förutsättning att pedagogen själv känner sig trygg i situationen. Att istället för att lyssna, överösa barnet med tröst, medkänsla och försäkringar om att allt skall ordna sig kan barnet istället förtränga sin sorg och dölja sina tankar och sin ångslan.⁴ För att barnet skall förstå vad som hänt så måste det få uttrycka sig samt få svar på sina frågor.⁵

Det finns pedagoger som i likhet med andra försöker att tränga undan otäcka händelser i barns liv för att skydda sig själva mot tanken att det lika bra kunde ha drabbat dem själva. Det är en naturlig reaktion men det är viktigt att pedagogen själv passerar detta stadium av förnekelse. Genom kunskap och insikter kan detta gå tämligen fort och barnet kan då få sitt viktiga stöd från pedagogen. Om pedagoger får ökade kunskaper och ett större mod att möta svåra situationer så kommer de att fungera som ett allt bättre stöd för de elever som har det svårt.

---

¹ Tamm, 1986

² Stening, 1999

³ Tamm, 1986

⁴ Tamm, 1986

⁵ Bendt, 1993

Pedagoger har en mycket bra utgångspunkt då det kommer till att hjälpa ett barn i sorg; de känner barnet, känner till klassrumsklimatet samt att de är experter på att förmedla information och kunskaper till barn.¹

Inlärningssvårigheter, koncentrationssvårigheter och bristande intresse för skolarbete är vanliga företeelser i ett barns sorgprocess.² Det är lätt för barnet att komma efter då kunskaper och betyg för stunden känns oviktiga.³ Ovanstående drabbar oftare barnen i åldern 7-9 år mer än de i åldern 9-12 år samt flickor mer än pojkar. Svårigheterna med skolarbetet varar ofta längre än vad pedagogerna föreställer sig,⁴ de kan fortsätta i flera år efter det inträffade.⁵ Då en närstående till barnet drabbas av sjukdom kan dessa svårigheter även dyka upp före dödsfallet.⁶

Det första året brukar pedagoger visa sig förstående, de flesta har dock svårt att förstå att svårigheterna med skolarbetet kan fortsätta i flera år. Pedagogerna kan då ställa sådana krav på barnet som det har de intellektuella, men inte de känslomässiga förutsättningarna att klara av.⁷ Många pedagoger glömmer helt enkelt bort det inträffade och förstår inte att sorgen är lång.⁸ Att ge extrauppgifter och tillrättavisningar kan göra problemen värre för det sörjande barnet då kraven blir för höga. Det är viktigt att pedagogen med jämna mellanrum bedömer om det finns behov av stödinsatser, barn med exempelvis omfattande koncentrationssvårigheter kan vara i behov av extra undervisning.⁹ För några elever kan det gå bättre i skolan. Att satsa på skolan kan vara ett sätt att få något vettigt gjort eller för att hålla sorgen borta.¹⁰

En del barn tyr sig till pedagogen och använder denne som ett känslomässigt stöd, andra vill aldrig tala om sin sorg. Ytterligare andra kan sabotera lektioner med sitt aggressiva eller provocerande beteende och slutligen finns det barn som inte visar något avvikande eller sorgset beteende i skolan.¹¹

---

¹ Dyregrov & Raundalen, 1999

² Tamm, 1986

³ Gyllenswärd, 1999

⁴ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁵ Tamm, 1986

⁶ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁷ Tamm, 1986

⁸ Gyllenswärd, 1999

⁹ Dyregrov & Raundalen, 1999

¹⁰ Gyllenswärd, 1999

¹¹ Tamm, 1986

Många pedagoger upplever att det är svårt att ha med sörjande barn att göra. De känner sig okunniga om deras reaktionssätt, de vet inte hur mycket de skall blanda sig i när det gäller något så privat som sorg. Ämnet i sig kan även vara skrämmande för läraren och slutligen kan läraren känna begränsning, att inte veta hur denne skall handla.¹

Att hjälpa ett barn tillbaka till verkligheten är en stor uppgift för pedagogen och det kan ta flera år. Det behöver inte vara ett tungt arbete, istället kan det av pedagoger ses som något berikande. Rutinerna i skolan hjälper på ett naturligt sätt barnet att få tillbaka kontrollen. Lektion, rast, lunch, kompisar, pedagoger och lokaler är bekanta, vilket är en trygghet för barnet.²

2.4.1. Pedagogens kommunikation med barn i sorg

Det är viktigt att hålla en öppen och ärlig kommunikation.³ Lögner kan vara värre för barnet än själva chocken i samband med det inträffade. Kunskapen om sorg klarar barn av men halvsanningar och svek kan lämna djupa spår hos dem.⁴ Det är viktigt att som pedagog ge åldersadekvat information samt att undvika abstrakta förklaringar.⁵ De frågor ett barn ställer klarar de även av att höra svaret på, så det finns inga förbjudna frågor.⁶ Många vuxna är rädda för att få frågor de inte kan svara på.⁷ Då är det viktigt att svara så ärligt som möjligt. I de fall pedagogen inte vet svaret, kan denne tillsammans med barnet försöka att ta reda på svaret, eller så kan pedagogen ställa en motfråga och fråga barnet vad det tror. Det viktigaste är att barnets frågor tas på allvar.⁸

Eleverna skall få tid att hantera den situationen de befinner sig i. En viss tid efter det inträffade kan det vara läge att sänka prestationskraven.⁹ Pedagogen kan prata med eleverna om att det inte finns några förbjudna känslor och¹⁰ att det är normalt att reagera olika.

---

¹ Tamm, 1986

² Stening, 1999

³ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁴ Stening, 1999

⁵ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁶ Stening, 1999

⁷ Ekvik, 2005

⁸ Stening, 1999

⁹ Dyregrov & Raundalen, 1999

¹⁰ Stening, 1999

Pedagogen kan berätta lite om de vanligaste reaktionerna¹ och tydligt betona att sorg inte är något fult eller farligt.² Till hjälp i kommunikationen med eleverna kan pedagogen ta hjälp av olika uttryckssätt såsom att skriva, teckna, läsa och leka.³

Eftersom sorg är en individuell och personlig upplevelse så finns det ingen tröst för pedagogen att ge till en sörjande elev, pedagogens funktion blir istället att finnas som stöd till den sörjande till dess att den funnit trösten inom sig.⁴ I de fall då eleven inte öppnar sig för pedagogen skall det inte ses som ett misslyckande och att allt arbete varit förgäves, detta barn har fått uppleva att det hade någon att gå till om det velat.⁵

2.4.2. Pedagogens kontakt med hemmet

När en krissituation uppstår och en elev stannar hemma från skolan är ofta pedagogerna osäkra på hur pass aktiva de skall vara i kontakten med hemmet. Dyregrov och Raundalen menar att många tänker att det är en belastning för vårdnadshavarna i en redan svår situation, andra vet inte vad de skall säga eller väntar så länge med kontakten att det till slut känns onaturligt. Undersökningar visar att vårdnadshavarna värdesätter att pedagogen kontakter dem.⁶ Enligt Foster uppskattas ett hembesök av de flesta. Det kan kännas svårt för pedagogen men kan vara till stor hjälp med mötet med barnet. Det ger även lite extra trygghet till barnet då det har träffat pedagogen, och vet vad denne vet innan det kommer tillbaka till skolan.⁷

Det är en stor fördel att barnet kan förberedas på mötet med klassen genom att samtala med sin lärare. Att låta eleven vara med att bestämma hur läraren skall berätta om hur denne vill bli bemött av övriga klasskamrater är viktigt. Skolan står för kontinuitet och trygghet i barnens vardag och i en krissituation är det ofta bra om eleven kan komma tillbaka till skolan så fort som möjligt. Första dagen efter en sådan frånvaro kan vara mycket svår för barnet och då kan det ha varit till stor hjälp att läraren redan pratat med barnet och dennes vårdnadshavare.⁸ En viktig förutsättning för det fortsatta arbetet och mötet med eleven är ett

---

¹ Dyregrov & Raundalen, 1999

² Stening, 1999

³ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁴ Stening, 1999

⁵ Ekvik, 2005

⁶ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁷ Foster, 1990

⁸ Dyregrov & Raundalen, 1999

gott samarbete med hemmet. Detta samarbete innebär ömsesidigt förtroende och kan även bidra till att pedagogen växer i sin roll.¹ Alla parter vinner på en god relation.²

2.4.3. Det sörjande barnets möte med klassen

Det kan vara svårt för pedagogen att berätta för de andra eleverna vad som hänt. Därför är det till stor hjälp att tillsammans med det krisdrabbade barnet prata om vad barnet vill att denne berättar och vem barnet vill skall få reda på det inträffade.³ Förklara sedan utifrån de givna förutsättningarna vad som har inträffat. Genom att förbereda klasskamraterna kan pedagogen motverka att den sörjande lämnas utanför gemenskapen.⁴ Det är inte helt ovanligt att kamratproblem uppstår då dessa inte har tillräckligt med förståelse för det inträffade.⁵ Det sörjande barnet kan få svårigheter i kontakten med de andra barnen då barn och ungdomar som upplever en kris ofta genomgår en mognadsspurt och därför upplever sina jämnåriga som barnsliga. Vänskapsrelationerna utsätts då för påfrestningar vilket kan leda till att det sörjande barnet kan dra sig undan. Då kamraterna inte vet hur de skall bete sig, ställer okänsliga frågor eller visar sig oförstående förvärras situationen. Om den krisdrabbade eleven förbereds på detta samt att klasskamraterna får veta hur de kan hjälpa till så kan problem minskas eller helt undvikas.⁶

2.4.4. Att leva vidare i skolan

I skolan skall bearbetningen av det som skett få ta sin plats, men inte fortsätta allt för länge. Skolan skall förhållandevis snabbt återgå till de vanliga rutinerna. Då ett dödsfall skett skall det givetvis uppmärksammas på exempelvis födelsedag eller årsdag men att allt för ofta samtala om personliga tankar, intryck och reaktioner på det inträffade kan leda till att barnens problem bevaras. Pedagogen skall givetvis inte försöka att avsluta sorgen, men skall inte

---

¹ Fahrman, 1993

² Ekvik, 2005

³ Gyllenswärd, 1999

⁴ Foster, 1990

⁵ Gyllenswärd, 1997

⁶ Dyregrov & Raundalen, 1999

heller bidra till att barnens reaktioner ständigt förstärks genom att vända tillbaka och prata om det inträffade.¹

2.4.5. Förberedelse

När en pedagog möter ett barn i sorg sätts funderingarna på de existentiella frågorna igång och många lärare önskar då att de hade tagit itu med ämnet tidigare.² Läraren bör hjälpa sina elever att förbereda sig på förluster och sorg samt lära dem att döden är en naturlig del av livet. Att undervisa i detta ämne kan vara svårt och det är viktigt att läraren själv har förberett sig för då läraren är omedveten om sina känslor har denne ingen beredskap i mötet med barnens frågor. Barn är frågvisa och läraren kan lättare besvara deras frågor om denne har funderat över ämnet i förväg.³ Det är viktigt att den som pratar med eleverna inte är rädd för sina egna känslor⁴ för då läraren med sitt kroppsspråk visar sig besvärad över samtalsämnet kan det sända signaler till barnen att ämnet är något att oroa sig över.⁵ Eftersom lärare är experter på att förmedla kunskaper till barn så har skolan en viktig uppgift inom ämnet. Att i de olika ämnena ta upp sorg gör att läraren såväl som eleverna kommer närmre de existentiella frågorna. Ibland har dessa inget svar, då kan läraren prata med eleverna att det handlar om att tycka och tro snarare än att veta. Detta skall inte av läraren ses om ett hinder utan snarare som en möjlighet till diskussion. Läraren kan förklara vad tro är, att det är något individuellt och att ingen exakt kan veta.⁶

2.4.6. Arbeta med barn i sorg

När en lärare skall arbeta med barn kring sorg så är det enligt Ekvik viktigt att tänka på att mognadsgraden varierar mycket från barn till barn. Det är först i sju- till tioårsåldern som ett barn klarar av att tänka abstrakt. Detta leder till att det finns begränsningar för vad lärarens ord kan förmedla. Då kan det vara bra att använda andra uttrycksmedel än samtal.⁷ Det är viktigt att läraren hjälper eleverna att hitta en uttrycksform som passar just dem.⁸

---

¹ Dyregrov & Raundalen, 1999

² Stening, 1999

³ Huntley, 1996

⁴ Foster, 1990

⁵ Huntley, 1996

⁶ Stening, 1999

⁷ Ekvik, 2005

⁸ Stening, 1999

Vissa barn leker ut de känslor som de känner inom sig och som det har upplevt.¹ Leken är ett sätt för barn att förstå och bekanta sig med det som har hänt.² Det är för barnet naturligare att uttrycka sig genom lek då den mer liknar drömmarna och inte är beroende av verkligheten, barn kan utnyttja sin fantasi för att överleva något traumatiskt. Leken utformas efter de egna behoven och behöver inte visa hänsyn till exempelvis tid eller rum.³ Barn upprepar ofta det händelseförlopp som de varit med om,⁴ vilket kan hjälpa dem att lindra sin ångest då de kan hitta nya lösningar på svårigheterna.⁵ Genom leken försöker barnet att komma till förståelse för det som hänt.⁶

Ett sätt att arbeta med sorg i klassrummet är att rita,⁷ teckna⁸ och måla⁹. Detta arbetssätt är lämpligt i de lägre åldrarna där barnen fortfarande känner lust och glädje för att rita.¹⁰ I målandet kan barnens känslor komma till uttryck och bearbetas genom att de avbildas.¹¹ Teckningar säger mycket om hur barn tänker.¹² De flesta barn tycker om att visa upp sina verk och berätta vad de ritat och då finns det även ett gyllene tillfälle för läraren att prata om det inträffade.¹³ Då barnen får möjlighet att beskriva och tolka sina egna teckningar är denna uttrycksform förträfflig.¹⁴

Ord är bra för att skapa förståelse då tankar och känslor kan förvandlas till ord. Dessa sätts sedan ihop till en berättelse vilket skapar ett sammanhang för barnet. Med hjälp av att skriva kan ett barn beskriva saknaden¹⁵ och bearbeta det barnet har varit med om.¹⁶ Med ordens hjälp kan barnet då berätta för såväl sig själv som andra hur det känner.¹⁷

---

¹ Ekvik, 2005

² Foster, 1990

³ Fahrman, 1993

⁴ Foster, 1990

⁵ Fahrman, 1993

⁶ Foster, 1990

⁷ Tamm, 1986

⁸ Bendt, 1993

⁹ Foster, 1990

¹⁰ Tamm, 1986

¹¹ Foster, 1990

¹² Tamm, 1986

¹³ Foster, 1990

¹⁴ Tamm, 1986

¹⁵ Gyllenswärd, 1999

¹⁶ Ekvik, 2005

¹⁷ Gyllenswärd, 1999

Det finns mycket litteratur inom ämnet som går att använda i undervisningen. Läraren kan läsa högt för eleverna eller låta dem läsa själv. Efteråt kan innehållet diskuteras, vilket kan resultera i frågor. En bok är ett bra samtalsunderlag.¹

2.4.7. Be om hjälp

Det är viktigt att pedagoger inser sin egen begränsning, då en pedagog känner sig osäker över ett sörjande barns reaktionssätt så bör denne vända sig till sakkunniga för att få hjälp med barnet.² Ibland kan det nämligen hända att ett barn fastnar i sorgen³ och en obearbetad eller förträngd sorg innebär en stor psykisk belastning för ett barn vilket kan få långsiktiga konsekvenser, vilka läraren kan ha svårt att överblicka. I sådana fall kan skolkurator eller skolpsykolog vara till en ovärderlig hjälp.⁴ Ett barn som inte får hjälp med sin sorg kan bära den med sig, som en skugga, genom hela livet.⁵ Stening menar att en lärare aldrig skall vara rädd för att be om hjälp,⁶ en del barn behöver kvalificerad hjälp för kunna bearbeta sina problem.⁷ Då skolan samarbetar med kyrka, sjukhus eller annan form av stödgrupp kan dessa även kontaktas.⁸

---

¹ Foster, 1990

² Tamm, 1986

³ Stening, 1999

⁴ Tamm, 1986

⁵ Ekvik, 2005

⁶ Stening, 1999

⁷ Karlsson, 1977

⁸ Huntley, 1996

2.5. Skolans beredskap

I en krissituation är det betydelsefullt att personalen snabbt agerar, därför är det av stor vikt att skolan har en väl utarbetad och förankrad beredskapsplan i vilken det står hur de skall agera vid olika händelser.¹ Det är även viktigt att samtlig personal på skolan är mentalt förberedda på att en krissituation kan inträffa. En bra förberedelse kan vara att exempelvis ha en temadag som berör ämnet, åka på fortbildning eller att det på skolan finns en särskild arbetsgrupp vilken kan vara en resurs för kollegorna. På skolan bör det finnas relevant litteratur, både som riktar sig mot pedagogerna och mot eleverna.²

2.5.1. Beredskapsplan

Sedan den 1 juli 2000 måste varje arbetsplats, enligt Arbetarskyddsstyrelsen, ha en beredskap för första hjälp och krisstöd.³ På varje skola skall det finnas en utarbetad plan för hur skolans personal skall agera i en krissituation. En sådan beredskapsplan skall ge vägledning om åtgärder som kan sättas in vid en krissituation. Den skall utformas med hjälp av skolans personal, samt godkännas av denna.⁴ Både skolans personal och elever skall känna till hur skolans krisstöd är organiserat samt regelbundet informeras om vilka rutiner som gäller.⁵ Beredskapsplanen bör vara utformad, så att den finns tillgänglig innan en krissituation uppstår eftersom att det är för sent att börja planera när det väl inträffat.⁶ Enligt Dyregrov och Raundalen⁷ består arbetet med att ta fram en beredskapsplan av tre steg. Det första handlar om att personalen på skolan måste erkänna att tråkiga händelser kan inträffa, det andra steget innebär att de skall förstå att dessa händelser kan inträffa under skoltid och det tredje steget består av att personalen skall göra upp en lista på möjliga scenarier vilka kan inträffa. Därefter skall personalen arbeta fram vilka åtgärder som bör sättas in vid de olika händelserna.⁸

---

¹ Skolverket, 2000

² Dyregrov & Raundalen, 1999

³ Skolverket, 2000

⁴ Dyregrov & Raundalen, 1999

⁵ Skolverket, 2000

⁶ Dyregrov & Raundalen, 1995

⁷ Dyregrov & Raundalen, 1995

⁸ Dyregrov & Raundalen, 1995

3. Empirisk del

3.1. Problemprecisering

I min empiriska undersökning har jag valt att arbeta utifrån följande problemprecisering:

- Vilka erfarenheter har, och hur arbetar pedagoger med barn i sorg?

För att kunna uppfylla arbetets syfte behöver dessa frågeområden behandlas samt besvaras:

1. Vilka erfarenheter har pedagogen av möte med barn i sorg?
2. Har pedagogens arbetat med sorg i klassrummet?
3. Vilken är pedagogens relation till skolans krisplan?

3.2. Metod

3.2.1. Kvalitativ intervju

I en kvalitativ intervju vill den intervjuande ta reda på hur den intervjuade tänker, handlar och resonerar i en viss situation. Den intervjuande använder sig av frågeområden eller av ett fåtal frågor och det är den intervjuande som styr ordningsföljden på dessa.¹ För att samtalet skall bli förnuftigt och sammanhängande bör intervjuaren även ha formulerat ett antal följdfrågor vilka kan användas som stöd under samtalet.² I en kvalitativ intervju är både intervjuaren och den intervjuade medskapande personer i samtalet. I motsats till en kvantitativ intervju vilken lägger fokus på kön och ålder så är det i en kvalitativ intervju individens ställningstagande som är det intressanta. Den intervjuande och den intervjuade kan ha olika sätt att resonera, i sådana fall är det viktigt att den intervjuande försöker att förstå den intervjuade.³

3.2.2. Semistrukturerad intervju

En semistrukturerad intervju innebär att det finns bestämda frågor att ta upp. Dessa skall dock vara så pass öppna att den intervjuade kan, eller åtminstone har en chans att prata, resonera

---

¹ Jan Trost, 1995

² Runa Patel & Bo Davidsson, 2003

³ Trost, 1995

och redogöra utförligt och fritt om ämnet. Det är den intervjuades tankar, idéer och erfarenheter som styr intervjun.¹

3.2.3. Individuell intervju

Jag har valt att genomföra individuella intervjuer. En anledning till det är att jag vill få veta den enskilde pedagogens tankar kring mötet och arbetet med barn i sorg. Vid en enskild intervju kan den intervjuade prata öppet utan att påverkas av andras åsikter. Denscombe menar att den individuella intervjun har tre fördelar: den är lätt att arrangera, de åsikter och synpunkter som kommer till uttryck härstammar från en källa samt att den individuella intervjun är lätt att kontrollera då intervjuaren bara har en persons tankar och åsikter att sätta sig in i. Ytterligare en positiv sak med en individuell intervju är att den intervjuade öppet kan prata utan att känna sig påverkad av andra.²

3.3. Intervju med pedagoger

3.3.1. Urval

Jag har valt att intervju sex pedagoger. Samtliga är verksamma inom grundskolan. Jag valde att genomföra undersökningen med pedagoger i grundskolan då det är mitt blivande verksamhetsområde. Pedagogerna är verksamma på skolor i södra och mellersta Sverige.

3.3.2. Etiska aspekter

Enligt Vetenskapsrådet³ så finns det fyra huvudkrav inom forskningsetiken:

1. Informationskravet
2. Samtyckeskravet
3. Konfidentialitetskravet
4. Nyttjandekravet

Det är viktigt att informanten är väl medveten om intervjuens syfte och vad dennes deltagande kommer att innebära,¹ samt hur den delgivna informationen kommer att användas.

---

¹ Martyn Denscombe, 2000

² Denscombe, 2000

³ Vetenskapsrådet, 2002

Informanten skall informeras att denne medverkar frivilligt samt att denne när som helst kan avbryta intervjun. Informanten skall upplysas att denne är helt anonym² och att uppgifterna som denne lämnar, inte kommer att användas i andra syfte än det angivna arbetet. Informanten skall även erbjudas möjlighet att ta del av det färdigställda arbetet.³ Patel och Davidsson⁴ menar att det är viktigt att tänka på de forskningsetiska frågor som rör de individer som medverkar.

3.3.3. Första kontakten

Vetenskapsrådet⁵ menar att det är bra att skicka ut ett informationsbrev till informanterna i vilket de delges syftet med undersökningen. Då jag personligen besökte fem av informanterna, för att fråga om de ville delta i en intervju om barn i sorg, så delgav jag dem den informationen muntligt (se Bilaga 1). Den sjätte informanten kunde jag på grund av det geografiska läget inte besöka, så denne delgavs samma information fast via telefon. Jag erbjöd samtliga informanter tid att fundera på om de ville delta, men samtliga tackade ja direkt. Informanten fick själv bestämma tidpunkt och plats för intervjun.

3.3.4. Intervjutillfället

Fem av intervjuerna genomfördes på informanternas önskan, i mitt hem. Den sjätte genomfördes på grund av det geografiska läget via telefon vilket enligt Patel och Davidsson⁶ är okej. Samtliga intervjuer tog mellan 30-60 minuter att genomföra. Innan intervjuerna påbörjades informerade jag muntligen om de etiska aspekterna, (se Bilaga 2) samt hur intervjun kom att gå tillväga (se Bilaga 3). Under intervjun antecknade jag det informanten sade på en dator. Efter intervjun fick den intervjuade läsa igenom det jag skrivit (mailade anteckningar till informanten vid telefonintervjun) och ta bort, redigera eller lägga till i texten. Att jag valde att skriva ner intervjun berodde på flera faktorer, bland annat tycker jag själv inte om att prata under inspelning, varav bandspelare direkt togs bort som alternativ. Jag ville känna mig bekväm. Det visade sig senare att även två av de intervjuade visade lättnad då de informerades att samtalet ej skulle spelas in.

---

¹ Patel & Davidsson, 2003

² Vetenskapsrådet, 2002

³ Patel & Davidsson, 2003

⁴ Patel & Davidsson, 2003

⁵ Vetenskapsrådet, 2002

⁶ Patel & Davidsson, 2003

Tanken vid intervjutillfället var att informanten inte skulle känna sig utfrågad, utan snarare känna att jag ville ta del av dennes erfarenheter genom ett samtal. Jag utgick ifrån min problemprecisering och dess tre ämnesområden, lyssnade och antecknade och i de fall det behövdes ställde jag frågor om det som sades. Som ett stöd under intervjun hade jag underfrågor. Jag lade inte in egna tankar och åsikter under intervjun utan fokus låg på den jag intervjuade. Denscombe¹ menar att det är viktigt att intervjuaren är lyhörd för det den intervjuade har att säga för att kunna få ut så mycket som möjligt ur intervjun. Efter intervjuns slut diskuterade vi innehållet och då berättade jag även lite om vad jag skrivit om i arbetets litteraturdel.

3.4. Resultat

I detta kapitel kommer jag att redovisa resultatet på de genomförda intervjuerna. Jag kommer i fortsättningen att kalla informanterna vid benämning; informant A, B, C, D, E och F. En informant kommer att benämnas vid samma namn under hela genomgången. Rubrikerna är formulerade efter problempreciseringens tre ämnesområden.

3.4.1. Pedagogens möte och erfarenheter med barn i sorg

Samtliga informanter hade någon form av erfarenhet, större eller mindre, fler eller färre, kring möte med barn i sorg. De hade alla upplevt att ett barn kunde vara i sorg då ett husdjur gått bort. Informant B och D betonade dock att de ansåg att det berodde på hur sorg definierades, de ville skilja på sorgen ett barn kunde ha till en människa från sorgen till ett djur.

Det beror i så fall på definitionen av sorg. Jag har inte varit med om dödsfall inom ett barns familj, men barn är ju väldigt dramatiska, en sån liten detalj som att ett husdjur gått bort kan vara väldigt sorgligt för ett barn. Informant B

Det handlar väl lite om en definitionsfråga, det vill säga vad sorg är. Det har väl hänt att något husdjur strykt med... Informant D

---

¹ Denscombe, 2000

Informant A ville skilja sorgen åt, inte mellan olika dödsfall men ansåg att barns sorg är något specifikt, något som inte kan jämföras med händelsen. Denne menade att sorgen såg olika ut för olika individer.

Informant C, D, E och F hade varit med om att barn förlorat en familjemedlem eller nära anhörig. Informant C säger att denne ofta möter barn i sorg, att barn ofta är ledsna av olika anledningar. Informant C och E betonar att ett barn kan ha sorg för mer än dödsfall, exempelvis för en skilsmässa.

En skilsmässa kan vara en fruktansvärd händelse för ett barn. Informant C

Även barn där föräldrar skiljer sig kan ha sorg. Informant E

Då ett barns husdjur dött agerar samtliga pedagoger som lyssnare. De berättar för barnet att de finns där om det vill prata. Informant C, E och F har i samtalet med barnet dragit paralleller och berättat om egna liknande händelser.

Jag har pratat med barnet, frågat lite om husdjuret och dragit egna paralleller till att jag har haft en hund som dött. Informant F

Informant C betonade vikten av att lyssna på vad barnet tror på, om djuret kommer till himmelen och så vidare. Informant A kom under intervjun att tänka på att denne hade läst boken *Adjö, herr Muffin* av Ulf Nilsson då ett barn förlorat ett husdjur. Informant B markerade att det var viktigt att respektera om barnet inte ville prata.

Då en familjemedlem eller nära anhörig dött är informant C, E och F överens att det blir mycket svårare att prata med barnet om det inträffade, än om ett husdjur dött.

Det är värre att prata med barnet om dess sorg om en förälder gått bort. Informant C

Det är svårt som attans! Informant E

När det är en anhörig känns det som att ett barn lättare blir chockat, det blir sig inte riktigt likt. Det är inte lika lätt att prata om. Informant F

Informant D pratar lite med det drabbade barnet, visade att denne var tillgänglig för samtal men väljer sedan att lämna över till skolhälsovården ”vid sådana seriösa saker”.

På frågan om informanterna hade gjort något annorlunda om de upplevde liknande situationer som de en gång upplevt svarade informant A, B och D nej.

Nej, för jag tror att det är viktigt att man går på känslan för den är äkta, sorg är en äldre-känsla och man måste agera som man känner just då. Informant A

Nej, eftersom jag lämnat över det till skolhälsovården de gånger det varit allvar. [...] De kan sånt bättre än mig! Informant D

Informant C hade valt att göra annorlunda om denne upplever en förälders bortgång ytterligare gånger. I efterhand kan informant C tänka att det var dumt att låta en för eleverna okänd kurator berätta och prata om det inträffade.

Det gick ju bra, men kunde lika bra ha gått åt andra hållet! Det hade nog varit bättre att jag haft uppbackning av personal som barnen känner och har förtroende för. [...] Kuratorns skall så klart finnas med, men kanske mer i bakgrunden. Informant C

Informant E skulle vilja agera annorlunda vid dödsfall men ”vet inte riktigt hur” vilket för informanten ”känns jättejobbigt!”.

Informant F vill börja försöka att ta husdjurs dödsfall på större allvar. Denne tror att det ”betyder mycket mer för barnet än vad man själv tänker på” samt att ”det kanske tar hårdare på barnet än vad man tror”.

Då det gäller pedagogens förhållningssätt i mötet med barn i sorg anser informant A att pedagogen skall vara en person som lyssnar, den skall inte tycka eller förmana. Att lyssna tycker även informant C och F är en grundläggande egenskap vilken en pedagog bör ha. Informant B menar att pedagogen bör tänka på barnets ålder eftersom denne inte anser att pedagogen bör bli för personlig när barnet är litet. Det håller inte informant F med om då denne menar att det är viktigt att våga bli personlig i mötet med sorg. Informant C och E anser det viktigt att pedagogen inte lägger sig i sådant den inte har med att göra. Informant C påpekar även att pedagogen inte får ta någons parti, utom barnets, vid exempelvis en

skilsmässa. Informant D tycker att en pedagog skall vara lyhörd samt visa för barnet att denne finns där, ”utan att vara för på”.

När det gäller synen på sin kompetens inom ämnet så menar informant A att den personliga kompetensen är hög men att lärarutbildningen inte gett något om ämnet.

Första gången jag mötte ett barn med sorg stod jag helt handfallen. Det var inget man var beredd på efter utbildningen! Informant A

Det visar sig att endast en informant, informant B har fått någon utbildning om barns sorg under lärarutbildningen.

Jag tror att det fanns något om barn och sorg när jag läste, det var inga större saker men något. Informant B

Trots det anser informant B att dennes kunskaper kan vara mycket bättre. Informant C har inte fått någon utbildning men känner sig inte orolig i mötet med barn i sorg.

Jag litar på min erfarenhet. Informant C

Informant E känner att erfarenheten gör denne medelmåttig i mötet med ett barn i sorg. Denne vill vara bättre och känna sig säkrare inom ämnet.

Informant D och F menar att den personliga kompetensen är viktig.

Min kompetens är medmänsklig! Informant D

Kompetensen har med att göra hur man är som person! Informant F

Vid intervjuerna framkom en hel del pedagogiska tips i mötet med barn i sorg. Samtliga informanter menade att det var viktigt att visa att de finns för barnet om det vill prata, de menade även att det är viktigt att visa att de lyssnar. Informant D tyckte att det var viktigt att tänka på att inte bli som ”något jävla plåster”, vilket denne anser att många lärare tenderar att bli. Informant B menar att det är viktigt att inte tvinga fram något samtal, då det är barnet som skall avgöra om det vill prata om det inträffade. Informant A och E betonade vikten av att

vara sig själv samt att vara äkta och våga visa sina känslor inför barnen. Informant C säger att pedagogen måste låta barnen älja, att det är fullt normalt, men då barnet ältar allt för länge måste pedagogen be om professionell hjälp. Informant D och E menar att det är viktigt att pedagogen vet att denne kan kontakta skolsköterska och skolkurator för att få hjälp och stöd.

En lärare skall veta att det finns gränser för vad en lärare skall handskas med. Dokumentera och rapportera till skolhälsovården så tidigt så möjligt. Informant D

Informant F betonar att det är viktigt att tänka på att sorg inte bara behöver förknippas med dödsfall, utan att det även kan gälla exempelvis separationer och skilsmässor. Denne påpekar även att pedagogen skall ta ett husdjurs död på allvar, då det kan betyda mycket för barnet.

Samtliga informanter tycker att barns sorg borde tas upp som en kurs under lärarutbildningen. Informant B tycker att det ämnet är viktigare än många andra saker denne fick lära sig under sin utbildning. Informant A och E tyckte att det borde finnas en kurs under utbildningen som handlar om krishantering.

De bör få läsa en kurs som handlar om krishantering och mötet med barn i sorg. För det kommer alla garanterat förr eller senare möta på. Man måste få en egen beredskap till att möta verkliga situationer som handlar om livet. Informant E

Informant C tycker att dagens nyexaminerade lärare överlag borde ha haft mer praktik innan de kastas ut i verkligheten samt att de under utbildningen får information om barns sorg. Informant C tycker att de nyutbildade pedagogerna är ”tafatta”. Informant D är även denne lite kritisk till dagens lärarutbildning och tycker att studenterna borde få lite mer grundläggande utbildning inom ledarskap istället för en ”massa flumpedagogik”.

3.4.2. Pedagogens arbete med barns sorg i klassrummet

Att bedriva undervisning om de existentiella frågorna var sällan förekommande bland mina informanter. Endast en, informant D, hade genomfört en planerad lektion inom området. Detta skedde i samband med religionsundervisning och livskunskap. Informant D tycker att det är naturligt att prata om dessa frågor, denne menar att barnen ofta har frågor om sin existens. Informant A har oplanerat arbetat med de existentiella frågorna, denne menar att sådana frågor ofta kommer vid arbete med evolution och rymden. Informant A menar att de bästa

diskussionerna om ämnet uppkommer spontant och att dessa inte går att tvinga fram. Informant A släpper gärna schemat om frågor kommer upp och ger barnen den tid de behöver för att behandla frågorna. Informant C, E och F har inte tagit upp ämnet, i varje fall var det inget de var säkra på.

Nej, under alla mina år så har jag inte arbetat med det. Informant C

Hmm, nej det har jag inte, tror jag... Fast kanske har det kommit upp saker spontant och då har vi väl pratat om det!? Informant E

Det kan jag inte påstå att jag har, fast det har jag kanske? Inget större i så fall. Informant F

Vid en av intervjuerna framkom det att informanten inte visste vad som menades med existentiella frågor.

Måste fundera lite... Vad är existentiella frågor? Informant B

Då jag förklarar vad som menas med existentiella frågor blev svaret:

Nej... Jag vet inte, tror det knappt... Informant B

Då jag frågade informant B, C, E och F varför de valt att inte arbeta med de existentiella frågorna svarade samtliga att de inte visste varför.

Alltså, jag tror att det har blivit så för att jag inte känner mig tillräckligt kunnig. Informant B

Det kan vara så svårt... Informant C

Usch... jag vet egentligen inte. Jag tycker att det är viktigt, men det är kanske kombinationen av att det känns jobbigt plus att man har så mycket annat. [...] Sen är jag rädd att trampa i klaveret eftersom alla har så olika tro och så... Informant E

Att arbeta med sorg är inte heller något vanligt förekommande hos informanterna. Informant B, D, E och F har inte arbetat med sorg i klassrummet.

Jag vet inte varför... Om jag hade haft ett barn i sorg hade jag pratat med det. Det känns kanske för svårt på något vis. Informant E

Det har inte passat in. Jag har mest haft matte. Informant B

Informant A anordnade en temadag om sorg då utrikesministern Anna Lindh mördades 2003. Den gången hade informanten förberett sig väl och läst på om personen och händelsen. Barnen pratade exempelvis om Lindhs barn, hur de hade det och hur sådana här saker kunde inträffa i Sverige. Informant A är glad att denne lade så mycket tid på det inträffade eftersom att det visade sig att både vuxna och barn var i chock. Informant A har även arbetet lite kring skilsmässor, då det i klassens nya läsebok fanns en text om just det ämnet. Klassen pratade då bland annat om hur ett barn i en sådan situation kan må och att det kan känna sorg. Informant C har pratat om sorg eftersom denne känner sig ”illa tvungen i samband med dödfall”.

Informant A anser att sorg tas upp som en naturlig del i dennes undervisning.

Vi tittar ofta på film och teater i min klass. Det leder ofta till diskussioner och jag upplever det som att dessa är naturliga för barnen då de kan prata utifrån någon annan. Barn är bra på att relatera när ämnet väl berörs. Att prata utifrån en individ i gruppen är för nära tycker jag. [...] Olika sorger som kommit upp är när någon dött, när någon kompis flyttat och hur det kan vara när ens släktingar finns kvar i ett annat land. Det var vanligt att det kom upp på min förra skola.
Informant A

Anledningar som ges då pedagogen inte tar upp sorg som en naturlig del i skolan är ”Det passar inte in”¹, ”Jag vet faktiskt inte”² och att det är ”En rädsla hos oss vuxna, det är jobbigt tycker jag!”³. Informant E pratar gärna om sorg om ett barn frågar men har svårt att själv ta upp det.

Vid samtliga av intervjuerna så framkom det att pedagogen önskade att arbeta mer med sorg då de ansåg det viktigt. Informant A, B, C, E och F hade alla idéer om hur de skulle kunna tänka sig att arbeta med ämnet sorg i klassen. Informant D visste inte hur denne kunde arbeta med sorg men ville gärna ha tips.

Det viktiga är inte hur man arbetar med det utan att man gör det. Jag tror jättemycket på det äkta och det är något man inte kan läsa sig till för antingen är man det som person eller inte. [...] Det är kanske därför som det inte har tagits upp i lärarutbildningen? Informant A

---

¹ Informant B

² Informant D

³ Informant C

Jag skulle vilja prata om det så barnen får en chans att kunna känna empati för andra, alla har kanske inte upplevt det men det är viktigt att lära sig att kunna visa empati. [...] Jag skulle kunna tänka mig att arbeta tematiskt, kanske kan utgå från aktuella händelser. Informant B

Att prata om saker och verkligen ha tid att lyssna på det barnen säger. Informant C

Jag tycker att livet skall få ta mer plats i undervisningen. Kanske jobba mer med livskunskap, prata om sorg och att det är viktigt att visa hänsyn till dem som är i sorg. [...] Tematiskt arbete med religion skulle ju också fungera bra eftersom man pratar om tron inom de olika religionerna. [...] Kanske kan man fokusera på något som händer i samhället och prata om det. Informant E

Barn pratar, vi vuxna måste visa att vi bryr oss om det de säger och att vi visar att vi har tid och att vi vill lyssna. [...] Jag skulle kunna tänka mig att läsa någon bra bok eller en historia om sorg och sen diskutera den i klassen. Då kommer man ju in på olika upplevelser och känslor som barnet varit med om och då kan de utbyta erfarenheter med varandra. Informant F

Informant C betonade vid ett flertal tillfälle att denne skulle vilja samarbeta mer med experter då detta ämne skall tas upp i klassen eftersom att denne inte anser sig ha tillräckliga kunskaper.

3.4.3. Pedagogen och skolans handlingsplan

Samtliga pedagoger har en handlingsplan kring sorg- och krishantering på sin skola. Tre av informanterna; A, B och F vet vart på skolan de kan hitta denna handlingsplan. Informant E tror sig veta och övriga; C och D, vet inte vart de kan hitta handlingsplanen. Informant A, C och D har vid något tillfälle använt sig av handlingsplanen.

Vi använde den när en pappa hade dött. När vi pratade med barnet och mamman ändrade de lite på hur vi skulle göra, det kändes bra! Enligt pärmen skulle man ha gjort en big deal av händelsen, det är viktigt att känna av och höra med de anhöriga! Informant A

Informant B, C, E och F vet inte säkert hur deras handlingsplan är upplagd.

Jag tror det är olika krissituationer och hur man skall gå tillväga. Vad som är rektorns ansvar, turordningar och sådana grejor. Informant B

Tror att det är steg för steg i olika scenario. Det är inget vi pratat om eller har framme på min skola. Informant E

Jag är inte precis insatt! Informant F

Informant A vet att dennes arbetsplats krisplan är upplagt utifrån en bok som heter *Krisboken* eller *Kriser i skolan*. Informant D är den av de intervjuade som bäst kan beskriva sin skolas handlingsplan.

Den är upplagd i olika steg, vad man som pedagog skall göra och när man skall lämna av till någon annan mer lämpad, som skolsyster eller psykolog. Informant D

Endast informant A vet vilka som har varit med och arbetat fram skolans handlingsplan.

Det är skyddsombudet och rektorn. Sen har den godkänts av kurator och skolsköterska. Lärarna har väl med godkänt den. Informant A

3.4.4. Tillägg av informanten

Efter intervjuens slut läste informanterna igenom det jag skrivit. De fick då möjlighet att ta bort, ändra eller lägga till i texten. Två informanter, C och F valde att göra ett tillägg.

Det är viktigt att skolledningen visar sitt stöd då en kris inträffar. De måste ha utbildning inom ämnet! Informant C

Det är framförallt viktigt att man under lärarutbildningen får ”lite kött på benen” så man vet lite hur man skall agera. Man tänker inte på det dagen innan det händer och därför är det viktigt att veta hur man skall agera i den oförberedda situationen. Man skall ha tänkt i dessa banor innan det händer. Informant F

3.5. Diskussion

I kommande diskussion kommer jag att jämföra och diskutera resultaten från de genomförda intervjuerna med litteraturen jag läst och redogjort för i min litteraturstudie. Jag kommer även att väva in mina egna tankar och värderingar. Diskussionen kommer att utgå ifrån de tre ämnesområden vilka intervjuerna byggde på samt arbetets syfte och problemprecisering.

Då jag frågade de sex pedagogerna om deras erfarenheter av barn i sorg så tog samtliga upp att de hade upplevt barn i sorg i samband med ett djurs död. Samtliga pedagoger hade i det mötet agerat som lyssnare, dock var deras åsikter och erfarenheter kring ämnet olika. Två av pedagogerna menade att barn hade olika sorters sorg när ett djur- och när en människa dött, i dessa fallen menade de att sorgen inte var lika allvarlig i fallen då djur dött. Detta talar emot Maare¹ som menar att ett barns reaktion kan vara mer känsloladdad när ett djur dött än när en familjemedlem dött eftersom barnet då kan, har utrymme samt kanske är den enda att uttrycka sin sorg. En pedagog sa något som jag tänkt en del på nämligen att sorgen ser olika ut för olika individer vid olika händelser. Kanske är det så att de två pedagoger, vilka i mina ögon nästan nedvärderade barns sorg för djurs död inte har upplevt, eller inte själv tagit så hårt på det när det inträffat dem själva? Tre av pedagogerna drog egna paralleller och berättade om sina erfarenheter av djur som dött. Det tycker jag är fint gjort, då jag tycker att de visar för barnet att de förstår att det kan vara jobbigt samt att det är okej att vara ledsen då de själva varit i liknande situationer. Dock tycker jag att det är viktigt att pedagogen håller det på en nivå där det inte tar över, fokus skall ligga på barnets sorg. Johansson och Larsson² menar att ett djurs död är, för ett barn, en hanterlig form av död vilken kan hjälpa barnet att möta sorgen i framtida händelser. Att prata om sorg i klassen i samband med att ett av barnen mist ett djur tror jag kan gynna alla, övriga barn får ett tillfälle att visa empati men kanske även just som Johansson och Larsson³ skriver att det kan hjälpa dem i framtida möte med sorg.

Fyra av pedagogerna hade erfarenheter av att barn hade förlorat en närstående person. Tre av dessa tyckte att det var svårare att prata med ett barn i sorg då en närstående dött jämfört med då ett djur dött. Anledningar till att de tyckte att det var en svårare situation var att de själv

---

¹ Tamm, 1986

² Johansson & Larsson, 1976

³ Johansson & Larsson, 1976

tänkte hur jobbigt och svårt det hade varit om det drabbat dem själv. Johansson och Larsson¹ skriver att sättet barnet bearbetar sin sorg på kan vara avgörande för den fortsatta personlighetsutvecklingen. Detta tycker jag ger mig en ordenlig tankeställare, då jag själv mött barn som mist en närstående och själv ryggat tillbaka för att jag tyckte att det var svårt att ta i. När jag tänker att det kan hjälpa barnet till en mer positiv utveckling, vilket kan påverka dess framtida liv så känns det egoistiskt att jag tänkt så. Jag tycker att det är viktigt att pedagogen sätter sina egna tankar och känslor åt sidan för att kunna hjälpa barnet.

I majoriteten av den litteratur jag läst togs skilsmässa upp som en orsak till sorg hos barn. Personligen har jag upplevt sorg i samband med skilsmässa och uppskattade det som skrivits om ämnet. Jag fick mig många tankeställare, men även svar på reaktioner jag haft. Vinterhed m.fl.² skrev bland annat att sorgen vid en skilsmässa skall ses som ett krisförlopp där sorgen är jämförbar med sorgen efter en förälders död. Detta visar, enligt mig, att sorg vid skilsmässa är något som måste tas på allvar. De påpekade även att barn i sådana situationer behöver kontinuerliga samtal. Vid min undersökning framkom det att endast hälften av de intervjuade ansåg att skilsmässa var en orsak till sorg. Jag tror att resultatet hänger ihop med att ämnet är lite tabubelagt. Jag tror att många av dem som inte upplevt en skilsmässa känner att de då inte heller kan tala om ämnet, samt att en del av dem som har upplevt det inte vill prata om det då det orsakat dem sorg. Men som det står i en stor del av litteraturen så är det viktigaste att barnet vet att det har en person som lyssnar på det denne har att säga, och lyssna, det kan alla göra enligt mig.

Jag blev förvånad över hur få ”anledningar” till sorg som framkom vid intervjuerna. Död och skilsmässa var de vanligaste orsakerna enligt informanterna. Ytterligare orsaker som framkom var att två informanter nämnde separationer och att en nämnde flytt som orsak till sorg. Samtliga av informanterna kopplade vanligtvis sorg till död, ingen nämnde exempelvis att ett barn kunde ha sorg för att en kompis bytte skola. Är det okunskap eller ovilja som är orsak till det undrar jag då? Skulle jag själv besvara den frågan hade jag sagt att det är så då många ser döden som den störta anledning till sorg, då död är något så definitivt.

---

¹ Johansson & Larsson, 1976

² Vinterhed m.fl. 1981

Precis som Ekvik¹ skriver så tillbringar dagens barn mer tid i skolan än i hemmet, vilket enligt mig gör det än viktigare att pedagogerna arbetar med sorg i klassrummen. Tre av dem jag intervjuade ansåg att pedagogens förhållningssätt till barn i sorg bör vara som lyssnare. Det anser även Stening² men betonar även att vuxna inte kan förvänta sig att barnet vill prata. En informant tyckte att det var viktigt att inte bli för på. Tamm³ skriver att barn kan förtränga sin sorg och dölja sin tankar om de blir överrösta av medkänsla och tröst. Istället menar Tamm⁴ att det är viktigt att pedagogen ger barnet en fast förankring i tillvaron. Under intervjuerna framkom att en informant ansåg det viktigt att pedagogen vågar bli personlig i mötet med barn i sorg, men en annan informant menade just tvärtom. Huntley⁵ skriver att trygghet är när det är som vanligt. Jag tycker att det är väldigt förståndigt, vissa människor är väldigt öppna på ett naturligt sätt, att försöka bli en ”personlig person” om denne inte är det är oäkta och det känns för mig som att det inte skulle leda till något positivt. Jag tror det bästa är att vara precis som vanligt, det är ju även så barnen känner en. Bendt⁶ skriver att för att barnet skall kunna förstå så måste det få uttrycka sig samt få svar på sina frågor. Detta är något jag tänkt en del på, att svara på frågor är inte alltid så lätt och att svara på frågor på ”rätt” sätt kan för mig kännas som en utmaning. Det kräver, enligt mig, att pedagogen har samma syn, åsikter och värderingar som barnet.

När jag ställde frågan om pedagogens arbete med sorg i klassrummet så visade det sig att endast två av sex informanter hade arbetat med ämnet. De fyra som inte arbetat med sorg i klassrummet tyckte inte att ämnet passat in i undervisningen eller att ämnet var för svårt att ta upp, det visade sig att flera av informanterna hade en rädsla för ämnet. Tamm⁷ nämner precis detta i sin bok där hon skriver att ämnet kan kännas skrämmande för pedagoger, att de inte vet hur de skall blanda sig i något så privat vilket kan leda till att pedagogen inte vet hur denne skall handla i situationen. Två av dem jag intervjuade hade arbetat med sorg, den ena hade pratat om ämnet eftersom denne kände sig tvungen, den andra hade arbetat med ämnet när det på ett naturligt sätt togs upp av eleverna. Ett tips jag fick av Ekvik⁸ var att tänka på barnens mognad när ämnet skall tas upp eftersom mognadsgraden kan begränsa vad jag som pedagog

---

¹ Ekvik, 2005

² Stening, 1999

³ Tamm, 1986

⁴ Tamm, 1986

⁵ Huntley, 1996

⁶ Bendt, 1993

⁷ Tamm, 1986

⁸ Ekvik, 2005

kan förmedla med ord. Det kan även, precis som Stening¹ skriver, vara bra att tänka på att använda sig av andra uttrycksformer än de orden förmedlar. Samtliga av informanterna vill arbeta med sorg för de anser att ämnet är viktigt att ta upp i skolan. Fem informanter hade även en idé för hur de ville arbeta med ämnet, arbetssätt vilka nämndes var bland annat tematiskt och ämnesintegrerat arbete samt bokläsning vilken avslutas med diskussion. En av informanterna nämnde att denne hade arbetat med boken *Adjö, herr Muffin*,² en enligt mig alldeles bedårande bok vilken jag finner utmärkt att använda i arbetet med de lite yngre barnen. En av pedagogerna jag intervjuade pratade om att denne tyckte att livet i sig borde få mer plats i undervisningen. En sak jag reglerar över är att samtliga av dem jag intervjuade vill arbeta med sorg i klassrummet, men att endast två har gjort det. Jag tycket inte att *svårt* är en acceptabel anledning till att inte ta upp ämnet. Tycker jag att en sak i matematik är svår så kollar jag upp den, likadant borde det vara när sorg skall tas upp. Anser en pedagog sig inte ha tillräckliga kunskaper tycker jag att det är dennes plikt att kolla upp det. När något blir känslomässigt jobbigt är situationen annorlunda enligt mig, om jag för ett par år sedan skulle ha pratat om sorg hade det nog blivit överväldigande då jag själv inte hade rätt upp mina egna tankar och känslor kring ämnet. Då tyckte jag precis som en av informanterna att pedagogen skall koppla in andra som kan hjälpa till för ens personliga dilemma skall inte drabba barnen.

Vid ett flertal tillfälle återkom en av informanterna till att denne ansåg det väldigt viktigt att dokumentera samt koppla in skolhälsovården när det sker allvarliga saker i ett, eller flera barns liv. Denne menade att pedagogen skall veta att det finns gränser för vad denne kan göra. Detta nämner även Tamm³ som betonar att pedagogen så fort denne är osäker skall anlita sakkunniga eftersom en obearbetad och förträngd sorg kan ge långsiktiga konsekvenser. Två informanter betonade att det är viktigt att de vet vart de kan och skall vända sig vid behov av extra hjälp och stöd. Jag håller med Stening⁴ som skriver att pedagoger inte skall vara rädda för att be om hjälp, speciellt då Ekvik⁵ skriver att barn som inte får hjälp med sin sorg kan bära den med sig genom hela livet. Jag tänker att det är bättre att vid ett tidigt skede ta kontakt med skolhälsovården i förebyggande syfte, de har ju faktiskt fått adekvat utbildning inom området. Med lite tips och idéer från dem kanske pedagogen kan utföra ett ännu bättre arbete.

---

¹ Stening, 1999

² Ulf Nilsson, 2002

³ Tamm, 1986

⁴ Stening, 1999

⁵ Ekvik, 2005

Enligt Huntley¹ kan pedagoger hjälpa sina elever att förbereda sig på förluster och sorg samt lära sig att döden är naturligt genom att arbeta med existentiella frågor. Det var endast en av pedagogerna jag intervjuade som hade arbetat med de existentiella frågorna. En informant visste inte ens vad existentiella frågor är för något. Stening² skriver att många pedagoger önskar att de arbetat med dessa frågor när de väl möter ett barn i sorg. Som jag tidigare skrivit så kände flera pedagoger rädsla för att ta upp ämnet, en rädsla jag kopplade till att de inte vet vad de skall säga eller svara. Stening³ menar att det är viktigt att prata om dessa frågor trots att de ibland inte har svar, pedagogen kan då enligt henne prata om att det handlar om att tro snarare än att veta vilket skall ses som en möjlighet, inte ett hinder, till diskussion. Att endast en pedagog medvetet hade arbetat med de existentiella frågorna tycker jag är beklagligt, men att en inte ens visste vad de är, är skrämmande. Efter det lade jag till existentiella frågor som en punkt i stycket begreppsdefinitioner.

Endast två av de sex pedagoger vilka jag intervjuade ansåg sig ha tillräckligt bra kompetens vid möte med barn i sorg, dock betonade de båda att kunskaperna låg på ett personligt plan då de inte fått någon utbildning i ämnet. Det visade sig att endast en av dem jag intervjuade hade fått någon form av utbildning inom ämnet under sin lärarutbildning, men att denne inte tyckte att det var tillräckligt. Samtliga av dem jag intervjuade tycker att sorg borde tas upp som en kurs på lärarutbildningen, en menar att det hade varit viktigare än mycket annat som togs upp. Två betonar att de saknade en kurs i krishantering, vilket de velat ha för att bättre kunna klara av de krissituationer som enligt dem alla pedagoger förr eller senare tvingas möta. Jag tror att pedagoger hade haft lättare att möta barn i sorg om de fått utbildning inom ämnet. Okunskap leder enligt mig till rädsla, jag föredrar att prata och diskutera ämne och saker som jag känner mig säker på och jag tror inte jag är ensam om det. Hade jag inte valt att skriva detta arbete hade inte jag heller haft några större kunskaper i ämnet. Jag tycker att ämnet borde tas upp på samtliga lärarutbildningar, men även regelbundet ute på arbetsplatserna.

Dyregrov och Raundalen⁴ säger att det är viktigt att all personal på skolorna är väl förberedda på att möta samt hantera en krissituation. Ett sätt enligt dem är att skolan har en utarbetad plan för hur personalen skall handla i en krissituation, samt att de är väl insatta i hur denna plan fungerar. Samtliga av mina informanter uppger sig ha en krisplan på sin skola, tre av dessa

---

¹ Huntley, 1996

² Stening, 1999

³ Stening, 1999

⁴ Dyregrov & Raundalen, 1999

har använt sig av denna men endast två kan redogöra för dess innehåll och upplägg och endast en av dem visste hur planen var framarbetad. Jag tycker att det är lite konstigt att en pedagog som uppger sig arbetat utifrån en plan inte kunde redogöra för vare sig innehåll eller upplägg i denna. Jag tycker även att det är lite konstigt att alla kunde säga att deras skola har en krisplan, när tre av dem senare uppger att de inte vet vart den finns eller vad den innehåller. Det är ju positivt att alla säger sig ha en beredskapsplan på sin skola, mindre bra är dock att endast hälften valt att använda sig av den. Jag tycker inte att det räcker att skolan har en plan, denna skall vara väl förankrad hos samtliga personal samt tas upp och omarbetas regelbundet. En av de pedagoger som arbetat med krisplanen hade använt denna som mall och anpassat den efter barnets önskemål. Detta tycker jag är en mycket bra idé då den anpassas efter barnets behov och önskemål.

I läroplanen kan vi bland annat läsa att skolan skall präglas av omsorg och omtanke, att skolan tillsammans med vårdnadshavarna skall ge barnet bästa möjliga förutsättningar till utveckling samt att läraren med hjälp av vårdnadshavarna skall hålla sig informerad om elevens personliga situation. Detta är enligt mig öppna, övergripande tolkningar om hur pedagoger skall arbeta med sina elever. Jag håller med Hallgren¹ som skriver att han tycker att det som kan sägas om läroplanen angående barn i sorg är just att den inte säger så mycket om ämnet. När jag läser Lpo 94 tycker jag att mycket är en tolkningsfråga. Läser jag sedan i skollagen där det står att hänsyn skall tas och att särskilt stöd skall ges till dem i behov blir jag inte klokare beträffande ämnet sorg. Jag antar att det viktigaste i mötet och arbetet med barn i sorg i slutändan handlar om att sätta barnet i det främsta rummet, precis som barnkonventionen säger.

3.5.1. Metoddiskussion

Jag valde att genomföra sex intervjuer med verksamma pedagoger i grundskolan. Detta antal visade sig vara tillräckligt rent informationsmässigt då jag i min undersökning fick många intressanta svar och infallsvinklar. För att få svar på mina frågeställningar använde jag mig av en kvalitativ, semistrukturerad individuell intervju, vilket jag tror bidrog till att intervjun kändes som ett öppet samtal då informanten kunde vara med och styra intervjuens gång. Svaren jag fick av informanterna var både grubblande och detaljerade. Under intervjuens gång

---

¹ Roland Hallgren, 2003

fick informanten prata fritt men för att få ut så mycket som möjlig av intervjun så använde jag mig vid behov av mina stödfrågor. Då informanten ej hade delgivits frågorna innan intervjun fick jag de spontana svar vilka jag önskade. Jag upplever att jag valde en bra metod för genomförandet av intervjuerna, men jag vill inte påstå att metoden var perfekt. Det fungerade att genomföra en intervju per telefon men jag känner att den personliga kontakten blev om än lite opersonlig då jag exempelvis inte kunde avläsa informantens mimik. Att föra anteckningar på dator under intervjun fungerade bra och visade sig inte vara ett störande moment vilket jag varit lite orolig för. Eftersom informanten efter intervjuns slut fick möjlighet att redigera, ta bort eller lägga till i texten är den enligt mig lika tillförlitligt som en inspelad intervju. Dock hade jag kunnat få mer detaljrik information om intervjun genomförts under inspelning. Det framgick inte av informanterna att de hade något emot datorn, men det framkom att två var lättade över att intervjun ej spelades in.

4. Avslutande reflektion

Då jag påbörjade detta arbete hade jag en del fördomar om pedagogers möte och arbete med barn i sorg, dessa utgick ifrån mina egna, tyvärr mindre positiva erfarenheter. Jag hade hoppats på att jag skulle motbevisas, att dagens pedagoger hade kunskaper, vilka de även praktiserade på sina arbetsplatser. Dock upplever jag att så ej är fallet då majoriteten av de pedagoger vilka jag intervjuade ej ansåg sig ha tillräckliga kunskaper inom området samt att endast en minoritet av dem aktivt arbetat med ämnet.

Redan innan jag påbörjade detta arbete fann jag detta ämne väldigt intresseväckande och efter att ha ägnat en höst åt att läsa diverse litteratur, genomföra undersökningar samt fundera kring ämnet finner jag det nu än mer intressant. Jag vet att jag kommer att ha stor nytta av mina nyvunna kunskaper i mitt framtida yrkesverksamma liv. Min förhoppning är även att detta arbete kan vara till hjälp för andra, blivande och yrkesverksamma, pedagoger.

Sammanfattning

Detta arbete handlar om barn i sorg och min förhoppning är att du som pedagog efter att ha läst detta arbete, bättre skall kunna förstå, möta och arbeta med dessa barn.

Under litteraturgenomgången kommer du bland annat att läsa om sorgen som process, krisens olika faser, vanliga sorgereaktioner ur såväl ett beteende- som händelseperspektiv samt lite kort om skolans beredskapsplan. I den empiriska delen kommer du att läsa om sex pedagogers erfarenheter, kunskaper och möte med barn i sorg. Du kommer att få reda på hur de ser på sin egen kompetens i ämnet och om de vet vart skolans krisplan finns.

Mitt syfte med detta arbete är att sprida kunskap om barns sorg samt hur denna yttrar sig. Jag vill ta reda på hur pedagoger kan förbereda sig själva samt sina elever på sorg, hur pedagoger bör möta och arbeta med barn i sorg samt vart pedagoger kan vända sig då de är i behov av extra stöd och hjälp. I den empiriska delen vill jag ta reda på vilka erfarenheter de sex pedagoger, vilka jag intervjuat, har beträffande barn i sorg. Jag vill undersöka om, och i så fall hur de arbetat med ämnet samt hur kännedomen är angående skolans handlingsplan. Till den empiriska undersökningen använde jag mig av tre frågeställningar; vilka erfarenheter har pedagogerna i mötet med barn i sorg, har de arbetet med sorg i klassrummet samt hur deras roll är till skolans beredskapsplan. Jag valde att genomföra den empiriska undersökningen utifrån en kvalitativ, semistrukturerad individuell intervju då jag tyckte att det passade bra med mitt syfte och min problemprecisering. Resultatet ifrån den empiriska undersökningen sammanställdes och redovisas i resultatdelen. I diskussionen jämför och diskuterar jag resultaten från intervjuerna med litteraturen jag läst, i denna del väver jag även in mina egna tankar och värderingar.

Referenser

Litteratur

Bendt, Ingela (1993) *Mörker och ljus*. Stockholm: Verbums förlag AB. ISBN 91-26-940004-3

Denscome, Martyn (2000) *Forskningshandboken för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Dyregrov, Atle & Raundalen, Magne (1995, 1999) *Sorg och omsorg*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-48991-9

Ekvik, Steinar (2005) *Tysta tårar*. Verbum Förlag. ISBN 91-526-4710-2

Fahrman, Monica (1993) *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-37721-5

Foster, Sis (1990) *Barn, död och sorg*. Stockholm: Norstedts Förlag. ISBN 91-1-893472-2

Gyllenswärd, Göran (1999) *Sorg finns*. Rädda barnen. ISBN 91-88726-67-3

Gyllenswärd, Göran (1997) *Stöd för barn i sorg*. Rädda barnen. ISBN 91-88726-94-0

Hallgren, Roland (2003) *På jakt efter livets essens – om spekulerande grundskolebarn*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-02486-X

Hartman, Sven (1986) *Barns tankar om livet*. Stockholm: Natur och Kultur. ISBN 91-27-01547-5

Huntley, Theresa (1996) *Du, barnet och sorgen*. Örebro: Libris. ISBN 91-7195-078-8

Johansson, Birgitta & Larsson Gun-Britt (1976) *Barns tankar om döden*. Stockholm: Engwall & Krantz Grafiska AB. ISBN 91-27-00660-3

Karlsson, Elsa (1977) *Barn och sorg*. Stockholm: Ronzo Boktryckeri AB. ISBN 91-27-20807-9

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94. ISBN 91-85545-13-9

Nilsson, Ulf (2002) *Adjö, herr Muffin*. Bonnier Carlsen AB. ISBN 97-89-16382201-8

Patel, Runa & Davidsson, Bo (2003) *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-02288-3

Skolverket (1999) *Överenskommet!* Stockholm: Liber distribution. ISBN 91-89313-67-4

Stening, Lii (1999) *Det brinner i mina ögon*. Ekelunds Förlag AB. ISBN 91-646-1097-7

Tamm, Maare (1986) *Barnet och döden*. Göteborg: Esselte studium AB. ISBN 91-24-16246-9

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-03802X

Vinterhed, Kerstin m.fl. (1981) *Barn i kris*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB. ISBN 91-20-06099-8

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistiskt – samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. ISBN 91-73-07-0084

Internetbaserade källor

Barnombudsmannen: www.bo.se

<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=42> [080928]

<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55> [080928]

<http://www.bo.se/Adifinity.aspx?pageid=55> [090113]

Nationalencyklopedin och språkdata: www.ne.se

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=231591 [081001]

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=311860 [081001]

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=330788 [081001]

Riksdagen: www.riksdagen.se

Skollagen (1985:1100):

http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&dok_id=SFS1985:1100&rm=1985&bet=1985:1100 [080928]

Skolverket: www.skolverket.se

<http://www.skolverket.se/sb/d/139/a/2406> [080928]

<http://www.skolverket.se/sb/d/1597/a/7143> [090113]

<http://www.skolverket.se/sb/d/1598> [090113]

<http://www.skolverket.se/sb/d/777> [080928]

<http://www.skolverket.se/sb/d/468> [080928]

Svenska Akademiens ordbok: www.saob.se

<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> [080927]

Unicef: www.unicef.se

<http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-hela-texten> [081213]

Bilaga 1

Förfrågan till medverkan i intervju

Jag tog personligen kontakt med samtliga personer vilka jag önskade medverka i min undersökning. Fem av personerna frågade jag då jag träffade dem och en frågade jag via telefon. Jag berättade för samtliga att jag håller på att skriva ett examensarbete om pedagogers kunskaper och möte med barn i sorg och att jag skall genomföra en undersökning inom detta ämne. Jag berättade även att syftet var att undersöka hur pedagoger ser på sina kunskaper om, och med, barn i sorg och hur de arbetar med dessa. Samt undersöka hur deras kunskaper och förhållningssätt är till skolans beredskapsplan. Jag frågade samtliga om de skulle vara intresserade att medverka i en intervju om barns sorg. Jag erbjöd dem betänketid, men samtliga tackade ja direkt. De fem informanter jag träffade frågade jag när och var det skulle passa dem att genomföra intervjun. De återkom till mig senare då vi i samtliga fall bestämde att genomföra intervjun hemma hos mig. Den sjätte informanten gav datum och tid då det skulle passa för en telefonintervju.

Bilaga 2

Information om de etiska aspekterna

Informationskravet

Jag berättade för informanten om mitt syfte med arbetet och syftet med den kommande intervjun. Jag berättade även hur jag kommer att använda mig av informationen, att den kommer att sammanställas med fem andra informanternas svar, med mina tankar och värderingar samt med litteratur inom ämnet.

Samtyckeskravet

Jag berättade för informanten att denne deltog helt frivilligt, att vi när som på dennes förfrågan kunde avbryta eller avsluta intervjun samt att denne inte behövde svara på samtliga frågor om denne inte ville.

Konfidentialitetskravet

Jag berättade för informanten att denne är helt anonym, att dennes svar inte kan härledas till vare sig kön, arbetsplats eller kommun. Jag berättade även att uppgifterna denne lämnar endast kommer att användas till det angivna syftet.

Nyttjandekravet

Jag erbjöd informanten att få ta del av det färdiga arbetet.

Bilaga 3

Information om tillvägagångssättet

Innan intervjun påbörjades informerade jag hur denna kom att genomföras; att jag kom att ställa ett antal frågor, vilka informanten sedan skulle få redogöra och resonera kring. Jag berättade att jag hade formulerat tre olika frågeområden rörande barn i sorg:

1. Pedagogens möte och erfarenheter med barn i sorg
2. Pedagogens arbete med barns sorg i klassrummet
3. Pedagogen och skolans handlingsplan

Samt att jag hade formulerat underfrågor till varje ovanstående område, vilka skulle fungera som ett stöd för mig.

Jag frågade informanten om det var okej för denne att jag under intervjuens gång antecknade vad som sades på en dator. I samband med det berättade jag även att informanten kom att få se mina anteckningar efter intervjun och då få möjlighet att redigera, ta bort eller lägga till saker i texten. Jag informerade även om att jag kom att citera delar av anteckningarna i mitt arbete.

Bilaga 4

Stödfrågor till de tre frågeområdena

Pedagogens möte och erfarenheter med barn i sorg

Har du som pedagog några erfarenheter av att möta barn i sorg?

Vilka är de?

Hur agerade du då?

Hade du gjort något annorlunda om du upplevt en liknande situation igen?

Vad anser du som pedagog är ett professionellt förhållningssätt i mötet med barn i sorg?

Hur ser du på din kompetens angående barn i sorg?

Har du fått någon utbildning inom ämnet?

Kan du som erfaren pedagog ge några råd och tips när det gäller möte med barn i sorg?

Tycker du att blivande pedagoger bör utbildas inom ämnet?

Pedagogens arbete med barns sorg i klassrummet

Har du bedrivit någon undervisning om de existentiella frågorna?

Varför?

I vilket sammanhang?

Varför inte?

Har du arbetet med sorg i klassrummet?

Varför?

I vilket sammanhang?

Varför inte?

Tas sorg upp som en naturlig del i din undervisning?

Varför?

Vilka typer av sorg tas upp?

Hur arbetade du med det?

Hur länge arbetade du med det?

Varför inte?

Hur tycker du att pedagoger bör arbeta med barn i sorg?

Hur skulle du kunna tänka dig att arbeta med barn i sorg?

Pedagogen och skolans beredskapsplan

Finns det en beredskapsplan kring sorg- och krishantering på din skola?

Vet du vart den finns?

Har du använt dig av den?

Vad har det gällt?

Hur är den upplagd?

Vem har arbetet fram den?